

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

AZERBAYCAN ATASÖZLERİNDE ZAMANLAR

SEYHAN ERBAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK - 2011**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

AZERBAYCAN ATASÖZLERİNDE ZAMANLAR

Danışman: Doç. Dr. Mustafa TAN

SEYHAN ERBAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK – 2011**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

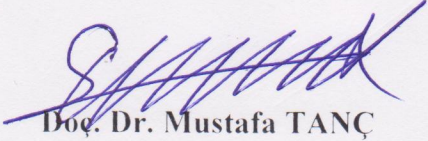
AZERBAYCAN ATASÖZLERİNDE ZAMANLAR

Seyhan ERBAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

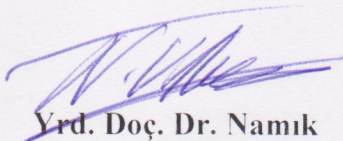
Kod No :

Bu Tez 29.12.2011 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

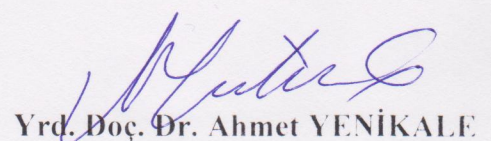
Doç. Dr. Mustafa TANÇ

BAŞKAN

Yrd. Doç. Dr. Namık
ÜLKERSOY

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YENİKALE

ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

DOÇ. DR. MURAT KARABULUT
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, tablo, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN ATASÖZLERİNDE ZAMANLAR

Seyhan ERBAY

Danışman : Doç. Dr. Mustafa TANÇ

Yıl : 2011, Sayfa: 40 + 8

Jüri : Doç. Dr. Mustafa TANÇ (Başkan)
: Yrd. Doç. Dr. Ahmet YENİKALE (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Namık ÜLKERSOY (Üye)

Türkler tarih boyunca birçok devlet kurmuşlardır. Gittikleri her coğrafyaya da dillerini taşıdıkları için Türk Dili geniş bir alanda varlık göstermiştir. Bugün birçok ülkede varlığını korumakta olan Türkçe ile yazılı ve sözlü binlerce eser verilmiştir. Azerbaycan da bu ülkelerin en önemlilerinden biridir.

Dil çok zengin bir kültür hazinesidir. Bu zengin hazinenin en önemli yapıtaşlarından biri de atasözleridir. Atasözleri bir milletin dilini, gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzını ve hayata bakış açısını yansıtır.

Dili oluşturan unsurların en önemlilerinden biri de zamanlardır. Bir dil kullanılırken duyguların, eylemlerin, durumların ve düşüncelerin ifade edilmesinde zamanlar etkin bir rol oynar. Türkçede atasözlerinin ağırlıklı olarak geniş zamanla ve emir kipiyle çekimlendiği fikri bu çalışmamızda da desteklenmiştir. Ancak atasözlerinde diğer zaman kiplerinin de kullanımı mevcuttur. Çalışmamızda bütün zaman kiplerine örnekler bulunmuştur.

Bu çalışma kapsamında Azerbaycan atasözlerinde zamanlar konusu ele alınmıştır. 4274 atasözünün tek tek fişlenerek zamanlara ve kişilere göre sınıflandırıldığı çalışmamızda; en fazla çekim 2128 tane ile geniş zaman çekimidir. Geniş zaman çekiminden sonra sırasıyla 279 tane görülen geçmiş zaman, 221 tane şimdiki zaman, 109 tane duyulan geçmiş zaman çekimine rastlanmıştır. Tasarlama kiplerinde ise; 431 tane emir, 421 tane şart, 65 tane istek, 3 tane gereklilik kipi tespit edilmiştir. Çekimlerde ağırlıklı olarak üçüncü teklik şahıs yer almaktadır. İkinci çokluk şahıs çekimine hiç rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan atasözleri, zamanlar, Azerbaycan atasözlerinde zamanlar.

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

TENSES IN AZERBAIJAN PROVERBS

Seyhan ERBAY

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Mustafa TANÇ
Year : 2011, Pages: 40 + 8
Jury : Assoc. Prof. Dr. Mustafa TANÇ (Chairperson)
: Asst. Prof. Dr. Ahmet YENİKALE (Member)
: Asst. Prof. Dr. Namık ÜLKERSOY (Member)

The Turks have established numerous states, throughout history. Because of carrying their language wherever they migrated, Turkish language has been presented in a wide geographical area. There has been established thousands of oral and written works in Turkish, which has been protected its existence in many countries today. Azerbaijan is one of the most important of these countries.

Language is a very rich cultural treasury. One of the most important component of this rich treasury is the proverbs. Proverbs reflects the language, traditions and customs, life style and perspective on life of the folk. One of the most important elements that make up the language is the tenses. Tenses take an active role while using of the language in expression of feelings, actions, situations and thoughts. It was also supported in this study the thought that proverbs are mainly inflected in present perfect tense and imperative. However, it is available of that using of all the tenses. In our study, it was found the samples of all the tenses.

In the scope of this study, it was examined the subject of the tenses in Azerbaijan proverbs. The maximum number of the tense is in the present perfect tense by 2128, in which 4274 proverbs that were card-indexed one by one into tense and person. It is observed that; the less number of the tense after the present perfect tense is, in turn, seen past tense by 279, present continuous tense by 221, heard past tense by 109. It was identified in design tenses; 431 imperative, 421 if clause, 65 wish and 3 are must. It was mainly the third person singular dominate. It was not met any dominate of the second person plural.

Key Words: Azerbaijan proverbs, tenses, tenses in Azerbaijan proverbs.

ÖN SÖZ

Dil, sürekli gelişen ve değişen canlı bir yapıya sahiptir. Dil, bir milletin başından geçen tarihi olaylara eşlik ettiği gibi; geleceğe dönük hayallerin, umutların ve beklentilerin ifade edildiği bir kültür alanıdır. Dilin değişmeyen en önemli öğelerinden biri de atasözleridir. Her ne kadar, her dilde atasözlerine verilen değer ve anlam farklı olsa da, Türk dillerinde atasözleri büyük önem taşımaktadır.

Atasözleri bir milletin kültürüne, gelenek ve göreneklerine, inanç yapısına, yaşam tarzına ışık tutan önemli kaynaklardan biridir. Her dil belli oranda değişime ve gelişime açıktır; hatta bu değişim kaçınılmazdır. Oysaki atasözleri kalıplaşmış kaynaklardır; dil ne kadar değişirse değişsin, değişmezler. Zamanlar bir dilin önemli yapıtaşlarıdır. Zamanlar atasözlerini çekimleyerek bize o milletin kültürünü, inanç yapısını, yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini anlatırlar.

Biz de bu çalışmamızda Azerbaycan atasözlerinde zamanları inceledik. Çalışmamız kapsamında gerek Türkiye'den gerekse Azerbaycan'dan temin ettiğimiz kaynaklardan derlediğimiz 4274 Azeri atasözünü inceledik. Her atasözü ayrı ayrı fişlenmiştir. Fişleme sırasında her atasözü yazılıp, hangi zamanla ve hangi şahısla çekimlendiği bulunmuştur. Ayrıca fişin üzerine bu bilgiler yazılıp atasözünün bulunduğu kaynak ve sayfa bilgisi eklenmiştir. Bu kapsamda pek çok atasözü, birden fazla incelemenden geçmiştir.

Fişleme işlemi sonrasında, her bir zaman ve her kişi çekimi için 20 tane örnek atasözü belirlenmiştir. Geniş zaman gibi, atasözü sayısının çok fazla olduğu çekimlerde örnek atasözü bulma konusunda sıkıntı yaşanmamıştır. Ancak atasözü sayısının 20'nin altında olduğu bazı çekimlerde ise fişlenen atasözlerinin tamamı örnek olarak yazılmıştır. Örnek olarak yazılan atasözleri alfabetik olarak sıraya konulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde büyük desteğini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Mustafa TANÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kaynak kitapların Azerbaycan'dan tedarik sürecinde büyük çabaları olan Dr Numan Bilge'ye ve sevgili eşine teşekkür bir borç bilirim.

Yüksek lisans sürecimin her aşamasında benden maddi manevi desteğini esirgemeyen sevgili eşim, Hasan Erbay'a teşekkür ederim.

Seyhan ERBAY
Eylül – 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR.....	2
3. KİP KAVRAMI.....	3
3.1.Kipin Tanımı.....	3
3.2.Türkçede Kipler.....	3
3.2.1.Bildirme Kipleri.....	3
3.2.1.1.Geniş Zaman Kipi.....	3
3.2.1.1.(1).Azerbaycan Atasözlerinde Geniş Zaman.....	5
3.2.1.1.(1).(a).Geniş Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	5
3.2.1.1.(1).(b).Geniş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	5
3.2.1.1.(1).(c).Geniş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	6
3.2.1.1.(1).(d).Geniş Zamanın Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	7
3.2.1.1.(1).(e).Geniş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	7
3.2.1.1.(1).(f).Azerbaycan Atasözlerinde Geniş Zamanın Hikayesi İle Çekimlenen Fiillere Örnekler:.....	7
3.2.1.1.(1).(g).Azerbaycan Atasözlerinde Geniş Zamanın Rivayeti İle Çekimlenen Fiillere Örnekler:.....	8
3.2.1.2.Geçmiş Zaman Kipi.....	8
3.2.1.2.(1).Duyulan Geçmiş Zaman Kipi.....	8
3.2.1.2.(1).(1).Azerbaycan Atasözlerinde -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman.....	10
3.2.1.2.(1).(1).(a). -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	10
3.2.1.2.(1).(1).(b). -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	10
3.2.1.2.(1).(1).(c). -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	10
3.2.1.2.(1).(1).(d). -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	11
3.2.1.2.(1).(1).(e). -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	11
3.2.1.2.(1).(1).(f). -mİş/-mUş Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi İle Çekimlenen	

Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	11
3.2.1.2.(1).(2). Azerbaycan Atasözlerinde -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman.....	11
3.2.1.2.(1).(2).(a). -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	11
3.2.1.2.(1).(2).(b). -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	11
3.2.1.2.(1).(2).(c). -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	12
3.2.1.2.(1).(2).(d). -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi İle Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	12
3.2.1.2.(2).Görülen Geçmiş Zaman Kipi.....	12
3.2.1.2.(2).(1).Azerbaycan Atasözlerinde Görülen Geçmiş Zaman.....	13
3.2.1.2.(2).(1).(a).Görülen Geçmiş Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	13
3.2.1.2.(2).(1).(b).Görülen Geçmiş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	14
3.2.1.2.(2).(1).(c).Görülen Geçmiş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	14
3.2.1.2.(2).(1).(d).Görülen Geçmiş Zamanın Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	15
3.2.1.2.(2).(1).(e).Görülen Geçmiş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	15
3.2.1.3.Şimdiki Zaman Kipi.....	16
3.2.1.3.(1).Azerbaycan Atasözlerinde Şimdiki Zaman.....	18
3.2.1.3.(1).(a).Şimdiki Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	18
3.2.1.3.(1).(b).Şimdiki Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	19
3.2.1.3.(1).(c).Şimdiki Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	19
3.2.1.3.(1).(d).Şimdiki Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	20
3.2.1.4.Gelecek Zaman Kipi.....	20
3.2.1.4.(1).Azerbaycan Atasözlerinde Gelecek Zaman.....	21
3.2.1.4.(1).(a).Gelecek Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	21
3.2.1.4.(1).(b).Gelecek Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:.....	21
3.2.1.4.(1).(c).Gelecek Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla	

Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	22
3.2.1.4.(1).(d).Gelecek Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	22
3.2.2.Tasarlama Kipleri:	22
3.2.2.1.Emir Kipi:	23
3.2.2.1.(1).Azerbaycan Atasözlerinde Emir Kipi:	24
3.2.2.1.(1).(a).Emir Kipinin Birinci Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	24
3.2.2.1.(1).(b).Emir Kipinin İkinci Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	25
3.2.2.1.(1).(c).Emir Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	25
3.2.2.1.(1).(d).Emir Kipinin Üçüncü Çokluk Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	26
3.2.2.2.Şart Kipi:	26
3.2.2.2.(1).Azerbaycan Atasözlerinde Şart Kipi:	27
3.2.2.2.(1).(a).Şart Kipinin Birinci Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	27
3.2.2.2.(1).(b).Şart Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	27
3.2.2.2.(1).(c).Şart Kipinin Hikayesi İle Çekimlenen	
Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	27
3.2.2.2.(1).(d).Yan Cümlecik Kuran Şart Kipi İle	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	28
3.2.2.3.İstek Kipi:	28
3.2.2.3.(1).Azerbaycan Atasözlerinde İstek Kipi:	29
3.2.2.3.(1).(a).İstek Kipinin Birinci Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	29
3.2.2.3.(1).(b).İstek Kipinin İkinci Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	29
3.2.2.3.(1).(c).İstek Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	29
3.2.2.3.(1).(d).İstek Kipinin Birinci Çokluk Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	30
3.2.2.3.(1).(e).İstek Kipinin Hikayesi İle Çekimlenen	
Azerbaycan Atasözü Örneği:	30
3.2.2.4.Gereklilik Kipi:	30
3.2.2.4.(1).Azerbaycan Atasözlerinde Gereklilik Kipi:	32
3.2.2.4.(1).(a).Gereklilik Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla	
Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	32
3.2.3.Ek Fiilin Geniş Zaman Çekimine Azerbaycan	
Atasözlerinden Örnekler:	32
3.2.4.Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman Çekimine	
Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:	33
4. SONUÇ	34
KAYNAKLAR	39
ÖZ GEÇMİŞ	

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

A,a	A,a
B,b	B,b
C,c	C,c
Ç,ç	Ç,ç
D,d	D,d
E,e	E,e
Ə,ə Ä,ä	E,e
F,f	F,f
G,g	G,g
H,h	H,h
X,x	H,h
İ,i	İ,i
K,k	K,k
Q,q	K,k
L,l	L,l
M,m	M,m
N,n	N,n
O,o	O,o
Ö,ö	Ö,ö
P,p	P,p
R,r	R,r
S,s	S,s
Ş,ş	Ş,ş
T,t	T,t
U,u	U,u
Ü,ü	Ü,ü
V,v	V,v
Y,y	Y,y
Z,z	Z,z

1. GİRİŞ

Azerbaycan; doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Rusya Federasyonu, kuzeybatısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güneyinde İran ve güneybatısında Türkiye'nin olduğu bir ülkedir. (Rzayev, 2005: 7). Azerbaycan'ın yüzölçümü 86.600 km², nüfusu yaklaşık 8,5 milyondur. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Başkenti Bakü'dür. Azerbaycan etnik olarak çok uluslu bir yapıya sahiptir. Bu çok uluslu yapı Sovyet Dönemi'nden sonra değişikliğe uğramış ve Azerbaycan'da Türk nüfusun oranı giderek artmıştır (Seferov, 2005: 395). Bugün Azerbaycan nüfusunun büyük çoğunluğu, yaklaşık 7,5 milyon kişi Azerice konuşmaktadır (Demir ve Yılmaz, 2009: 55).

Azerice, Türk dillerinin Oğuz grubu içerisinde yer almaktadır. Türkiye Türkçesi Azerice'ye en yakın Türkçedir. Azerice, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmi dilidir. Azerice, Azerbaycan'da, İran'da ve Türkiye'de (Ardahan, Kars, Iğdır ve Ağrı illerinde) konuşulan bir dildir. İran Azericesi Tebrizi, Zencani, Erdebili ve Urumiye ağızlarından oluşur. Bunlar içinde Tebriz ağızı ölçünlü ağız olarak kabul edilir (Demir ve Yılmaz, 2009: 55). Azerice İran'daki Türk lehçelerinde üzerinde en çok bilimsel çalışma yapılan ağızdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde konuşulan Azerice'nin dört ağız grubu vardır. Bunlar:

- 1-Doğu ağızı: Kuba, Şamahı, Bakü, Muğan ve Lenkoran ağızları
- 2-Batı ağızı: Kazak, Karabağ, Gence ve Ayrum ağızları
- 3-Kuzey ağızı: Nuha ağızı
- 4-Güneydoğu ağızı: Nahçıvan, Ordubad, Tebriz ve Yerevan ağızları

Azerice 1927 yılına kadar Arap alfabesi ile yazılmıştır. 1927-1939 yılları arasında Latin alfabesi kullanılmıştır (Ergun, 2010: 139). 1939'dan itibaren Kiril alfabesi ile yazılmaya başlanmıştır. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla yeniden Latin alfabesine geçilmiştir (Demir ve Yılmaz, 2009: 55). İran'ın Azerbaycan bölgesi ve diğer yerlerde yaşayan Azeriler ise bugün de hala Arap alfabesini kullanmaktadırlar.

Atasözleri toplumun değişmeyen en önemli yapı taşlarından biridir. Her toplumda olduğu gibi Azeri edebiyatında da atasözleri geniş yer tutar. Bu çalışmamızda Azeri atasözlerinin en çok hangi zaman kipleriyle çekimlendiği, hangi zaman kiplerinin daha az kullanıldığı, farklı zaman eklerinin kullanılıp kullanılmadığı, hangi kişi çekimlerinin daha fazla olduğu incelenmiştir.

Atasözleri yüzyıllar boyu değişmeyen ürünler oldukları için daha çok geniş zaman kipiyle çekimlenmişlerdir. Öğüt vermesi ve topluma ışık tutması yönüyle de emir kipi kullanımının yaygın olduğunu görmekteyiz. Fakat bu çalışmamızda tüm zaman kiplerine rastlanılmıştır. Ele alınan tüm atasözleri tek tek fişlenmiş, zaman eklerine ve kişi çekimlerine göre sınıflandırılmıştır. İlgili zaman içerisinde alfabetik sıraya göre yerleştirilmiştir. Hangi zamanda kaç tane atasözü olduğu sayısal veri olarak tablolar içinde verilmiştir. Böylece hangi zamanın ve kişi çekiminin daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Azerbaycan atasözlerinde zamanları doğrudan ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ancak konuyla bağlantılı olarak KOCAMAN (1983) “Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler” adlı eserinde Türkçede kip kavramından bahsetmiştir.

AKDOĞAN (1999) “Azerbaycan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne” adlı sözlüğünde kelimelerin anlamlarına yer vermiştir.

ERGİN (2000) “Türk Dil Bilgisi” adlı eserinde bildirme kiplerini, tasarlama kiplerini ve birleşik kipleri ele almış ve bu kiplerin dönemlere göre değişimini incelemiştir.

SARIKAYA (2001) , “Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman Çekimleri İle Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri” isimli eserinde kip çekimlerini incelemiştir.

SEBZECİOĞLU (2004) “Türkçede Kip Kategorisi ve –yor Biçim Biriminin Kipsel Değeri” isimli çalışmasında genelden özele bir inceleme yapmıştır.

ERCİLASUN (2007) “Türk Lehçeleri Grameri” adlı eserinde Azerbaycan edebiyatında zamanları ele almıştır.

ALTAYLI (2009) “Azerbaycan Türkiye Türkçesi Ortak Kelimeler Sözlüğü”nde ortak kelimeleri incelemiştir.

3. KİP KAVRAMI

3.1. Kipin Tanımı

Türkçede kip üzerine yapılan tanım ve sınıflandırmalarda belirsizlikler vardır. Kipin yaygın kabul gören bir tanımlaması yoktur. Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde kip: “Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulunun, teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıyga” şeklinde tanımlanmıştır.

Kipin farklı bir şekilde tanımının yapıldığı Zeynep Korkmaz'ın Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ise kip: “Fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi” şeklinde belirtilmiştir (Korkmaz, 1992: 138).

Kipleri şekil ve zaman ekleri olarak ele alan Muharrem Ergin ise kipi: “Fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan ekler” olarak ele almıştır (Ergin, 2000: 288). Bazı yazarlara göre de kip, kişisel duyguları ifade eden, ruh halini yansıtan eklerdir (Sebzecioğlu, 2004: 20).

Türkçede kip ekleri şekil ve zaman bildirirler. Ancak kip eklerinin hepsi şekil bildirirken, zaman kavramı ise bir kısmında vardır.

3.2. Türkçede Kipler

Nesnelerin hareketleri iki şekilde sınıflandırılabilir:

- 1- Ortaya çıkan veya çıkacak olan hareket (Bildirme Kipleri)
- 2- Ortaya çıkması tasarlanan hareket (Tasarlama Kipleri)

3.2.1. Bildirme Kipleri

Bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir (Korkmaz, 2003: 583). Fiillerin zaman bildiren tüm çekimleri şekil açısından bildirme kipleri içinde yer alırlar. Bildirme kiplerini yapan şekil ekleri aynı zamanda zaman ekleridir. Fiil çekiminde ikisi geçmiş zaman, toplam beş zaman vardır: geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman.

3.2.1.1. Geniş Zaman Kipi

Geniş zaman kipi geçmişten geleceğe kadar geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları ifade eden zamandır. Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi her zamanı içine alır. Geçmişte başlayan, şimdiki zamanda devam eden ve gelecek zamanda olacak hareket ve durumlar için kullanılır. Böylece, geniş zamanın bir devamlılık işlevi vardır.

Geniş zaman eklerinin önemli bir özelliği de kesinlik ifade etmemeleridir. Geniş zaman kipiyle karşılanan geçmişlik, şimdiki ve geleceklik tam bir kesinlik ifade etmez. Geniş zaman ekleri kısmi bir belirsizlik içerir, aynı zamanda ihtimal anlamı da vardır. Geniş zaman ekleri üç zaman içinde en çok gelecek zamanı ifade ederler (Ergin, 2000: 292).

Türkçede bugün iki çeşit geniş zaman eki vardır:

-r

-ar, -er

Bunlardan **-r** eki genellikle ünlü ile biten birden çok heceli fiil kök ve gövdeleri ile yine ünlü ile biten bazı tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirilmektedir: *fır-la-r*, *baş-la-r*, *bek-le-r*, *gür-le-r*, *iste-r*, *benimse-r*, *gel-ir*, *den-ir* örneklerinde olduğu gibi.

-ar, -er eki ise, genellikle ünsüz ile biten tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirilir: *yat-ar*, *koş-ar*, *gül-er*, *gid-er* örneklerinde olduğu gibi.

Eski Türkçede üç çeşit geniş zaman eki vardır:

-r

-ar, -er

-ur, -ür

Bu geniş zaman eklerinin en eskisi **-ur, -ür** ekidir. Daha sonra **-ar, -er** eki, devrin sonlarına doğru da **-r** eki ortaya çıkmıştır.

Bu üç ekin Batı Türkçesine de geldiği söylenebilir. Eski Anadolu Türkçesinde konsonatla biten fiillerde **-ur, -ür** eki geniş ölçüde kullanılmıştır. *gel-ür*, *vir-ür*, *dur-ur* örneklerinde olduğu gibi. Fakat vokalle biten fiillerde Eski Türkçedeki gibi **-ur, -ür** eki kullanılmamaktadır. Batı Türkçesinin ilk dönemlerinde **-ur, -ür** den **-r** ye geçişte bir karışıklık mevcuttur. Buradaki ekin **-ur, -ür** mü yoksa yardımcı sesi yuvarlaklaşmış **-r** mi olduğu açıkça belli değildir. Osmanlıcanın sonlarında **-r** yaygın kullanılan geniş zaman eki olmuştur. **-ar, -er** geniş zaman eki Eski Türkçeden Batı Türkçesine kullanım alanını daraltarak gelmiştir. Fakat Batı Türkçesinin Azeri sahasında bu ek çok genişleyip yaygın hale gelmiştir (Ergin, 2000: 293).

Azeri Türkçesinde bütün fiiller geniş zamanı **-ar, -er** ile karşılarlar. *bilin-er*, *yan-ar*, *çek-er*, *ol-ar*, *qoy-ar* örneklerinde olduğu gibi. Türkiye Türkçesinden farklı olarak geniş zaman eki sadece **-ar** şeklindedir. Türkiye Türkçesindeki **-Ir/-Ur** ve **-r** ekleri Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanı karşılamaz. **-Ir/-Ur** eki Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki olarak kullanılır (Ercilasun, 2007: 208). Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanın çekimi şöyledir:

<i>gel-er-em</i>	<i>yaz-ar-am</i>
<i>gel-er-sen</i>	<i>yaz-ar-san</i>
<i>gel-er</i>	<i>yaz-ar</i>
<i>gel-er-iğ</i>	<i>yaz-ar-ık</i>
<i>gel-er-siniz</i>	<i>yaz-ar-sınız</i>
<i>gel-er-ler</i>	<i>yaz-ar-lar</i>

Geniş Zamanın Olumsuz Şekli:

Geniş Zamanın olumsuzu diğer kiplerden farklıdır. Şekil ve zaman ekleri diğer kiplerin hem olumlu hem olumsuz hallerine getirilir. Geniş zamanda ise bu ekler sadece fiilin olumlu haline getirilir. Olumsuz fiillerin geniş zamanı başka eklerle yapılır. Türkiye Türkçesinde bu olumsuz çekim şöyledir:

<i>git-me-m</i>	<i>oku-ma-m</i>
<i>git-mez-sin</i>	<i>oku-maz-sın</i>
<i>git-mez</i>	<i>oku-maz</i>
<i>git-me-y-iz</i>	<i>oku-ma-y-ız</i>

git-mez-siniz
git-mez-ler

oku-maz-sınız
oku-maz-lar

Geniş zamanın olumsuzunda birinci şahıslarda *-ma/-me*, diğer şahıslarda ise *-maz/-mez* eki kullanılmıştır. *-ma/-me* olumsuzluk eki olduğuna göre, birinci şahıslarda olumsuzluk ve zaman görevi aynı ekte toplanmıştır. Yani burada *-ma/-me* olumsuz geniş zaman eki görevindedir. Aslında bu durum Türkçede sonradan ortaya çıkmıştır. Önceden birinci şahıslarda da *-maz/-mez* eki kullanılırdı.

Geniş zamanın olumsuzunda birinci şahıslar için *-ma/-me* ekinin kullanılması Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. Osmanlıca döneminde de bu ekler uzun zaman kullanılmıştır. Osmanlıcanın son dönemlerinde ise *-maz/-mez* ekleri yerini *-ma/-me* eklerine bırakmıştır.

Eski Türkçede ise bu çekim *-maz/-mez* den sonra şahıs zamirleri getirilerek yapılırdı.

Azerbaycan Türkçesinde ise geniş zaman kipinin olumsuzunda olumsuzluk eki ile zaman ekinin kaynaşmış olduğunu görüyoruz. Böylece birinci teklik ve çokluk şahıslar *-mAr-* ekiyle, ikinci ve üçüncü teklik ve çokluk şahıslar ise *-mAz-* eki ile yapılır.

Ver-mer-em
Ver-mez-sen
Ver-mez
Ver-mer-iğ
Ver-mez-siniz
Ver-mez-ler

ağla-mar-am
ağla-maz-san
ağla-maz
ağla-mar-iğ
ağla-maz-sınız
ağla-maz-lar

3.2.1.1.(1). Azerbaycan Atasözlerinde Geniş Zaman

Çalışmamız kapsamında **4274** Azerbaycan atasözü taranmıştır. Bu atasözlerinden **2128** tanesi geniş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Bunlardan: **13** tanesi birinci teklik şahısla, **18** tanesi ikinci teklik şahısla, **1942** tanesi üçüncü teklik şahısla, **121** tanesi birinci çokluk şahısla, **16** tanesi üçüncü çokluk şahısla, **17** tanesi geniş zamanın hikayesi ile **1** tanesi de geniş zamanın rivayeti ile çekimlenmiştir.

3.2.1.1.(1).(a). Geniş Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- **Aç-ar-am** sandığı, **tök-ər-əm** pambığı.
- Ağzım yaradır, sulaya **bil-mər-em**.
- Bez **gey-ər-əm**, düz **gəz-ər-əm**.
- Bir çulum var **at-ar-am**, harda (=yumuşak) gəldi **yat-ar-am**.
- Dərdin qoy dərdim üstə, onu da mən **çək-ər-əm**.
- Getmə gözümdən, **ged-ər-əm** özümdən.
- İki daşı **çax-ar-am**, tamaşaya **bax-ar-am**.
- Qarğalar mənim toyuğumdu (=tavuk), yumurtasın **gör-mər-əm**.
- Qarnım tox olandan sonra bal da olsa **ye-mər-əm**.
- Qulaq deyər: günde bir səs eşitməsəm, qalxana (=saman kağıdı) **dön-ər-əm**.
- Mən mürdəşirəm (=gassal), **yu-y-ar-am**, istər cənnətə getsin, istər cəhənnəmə getsin.

- Məni aparan (=götürən, taşıyan) suya dərya **de-y-ər-əm**.
- Məni yeməyən qurda köpək **de-mər-əm**.
- Orucundan çox razıyam, şeşəsin (şeşe= dik, kalkık, mağrur, kibirli) də **tut-ar-am**.
- Yetim deyib: mən **gül-ər-əm**, Allah demiş: mən hardayam.

3.2.1.1.(1).(b). Geniş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Anlamaza hörmət **el-ər-sən**, deyər: məndən qorxdu.
- Aynaya necə (=nasıl) baxsan, özünü elə **gör-ər-sən**.
- Bir buğda (=buğday) əkməsən, min (=bin) buğda **biç-məz-sən**.
- Deməsən **eşit-məz-sən**.
- Gecə dırnaq kəsən, gündüz nağıl (=masal) deyən, həlbət (=elbet) gora(=mezar) **gəl-ər-sən!**
- Gəlini evdən **qoruy-ar-san**, oğru (=hırsız) olar.
- Gen (=enli, geniş) qaz, dərin qaz, özün **düş-ər-sən**.
- Hələ bala (=çocuk, evlat), ilansan (=yılan), böyüsən şahmar (=iri yılan) **ol-ar-san**.
- İki **ver-məz-sən**, bir ala **bil-məz-sən**.
- Qonağı qonşuya **tanıd-ar-san**, hər ikisindən **ol-ar-san**.
- Qulaq asma, öz sözünü **eşid-ər-sən**.
- Quyu qazıyan! Dərin qaz, gen dur, özün **düş-ər-sən**.
- Ləzgiyə (=Lezki) dedilər: göyə çıx **bil-ər-sən mi?** Dedi: bəkməz yəsəm çıxaram.
- Nə **ək-ər-sən**, onu **biç-ər-sən**.
- Nə **titrərsən**, əllərim, verməyincə ala **bil-məz-sən**.
- Otumu otdarsan, kəvşəyimi gətirə **bil-məz-sən**.
- Ta **yeməsən bil-məz-sən**.
- Yetim kimə zərər **ver-ər-sən?** -Mənə çörək verənə.

3.2.1.1.(1).(c). Geniş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ağac bar (=mahsul) verdikə başın aşağı **əy-ər**.
- Allah verəndə peyğəmbər də üstünə bir çəngə (=avuç, tutam) **at-ar**.
- Aralıq malı arada **yeyil-ər**.
- Ayağı ilə gələndə ölüm **ol-maz**.
- Çürüntü aş qarın **doyur-maz**.
- Dərdli deyngən (=homurdanan, hırçın, kavgacı) **ol-ar**.
- Doğru deyən baş keçəl (=kel) **ol-ar**.
- Gözəllik qarın **doyur-maz**.
- Günü xoş keçənə Tanrı da xoş **bax-ar**.
- Hürüşün bilməyən it önünə qurd **gətir-ər**.
- Qonşu qonşudan tez durmaq **öğrən-ər**.
- Qürbətdə keçən ömür ömür **sayıl-maz**.
- Laxlayan (=kayganlaşan) daş ərkdə (=ark) **qal-maz**.

- Mülk satan qırx gün tox **ol-ar**.
- Nahaq qan yerdə **qal-maz**.
- Padşahın ayağı dəyən yerdə yeddi il (=yıl) ot **bit-məz**.
- Süfrənin (=sofra) başı-ayağı **ol-maz**.
- Tərəkəmə (=miras) pendirində (=peynir) qurd **gör-məz**.
- Yaxşı saxla adını; bədnamçılıq el **gəz-ər**.
- Yoldan çıxanı yol **vur-ar**.

3.2.1.1.(1).(d). Geniş Zamanın Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Bu ağıl (=akıl) məndə, o dua səndə - səhərəcən (=sehere deyin) **yat-ar-ıq**.
- Kim eşşək olar, biz ona palan (=eyer) **ol-ar-ıq**.
- Uyuşar – qatıq yeyərik, uyuşmaz – süd **iç-ər-ik**.

3.2.1.1.(1).(e). Geniş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Adamın üzünə (=yüzünə) **bax-ar-lar**, halın (=hal) xəbər (=haber) **al-ar-lar**.
- Ata **bax-ar-lar**, başına torba **tax-ar-lar**.
- Bar (=meyve, məhsul) verən ağacı **kes-məz-lər**.
- Bu arşına bez **ver-məz-lər**.
- Çarvadara (=arabacı, kervancı) yol **göstər-məz-lər**.
- Davada havla (=nakışlı bere) **payla-maz-lar**. (=dağıtmak)
- Dul arvadı qız adına **al-maz-lar**.
- Eşşək üstə qəmə (=kama) bağlayana **gül-ər-lər**.
- Əkilər yemişik, əkirik **ye-y-ər-lər**.
- Xırçıya (=bostancı) qarpız (=karpuz) **bağışla-maz-lar**.
- İsti (=sıcak) aş soyuq (=soğuk) su **qat-maz-lar**.
- Keçənə (=geçən) güzəşt (=müsamaha, hoşgörü) **dey-ər-lər**.
- Kəsilən başın teli üçün **ağla-maz-lar**.
- Köçən yurdu qədrini qonan yurdda **bil-ər-lər**.
- Malı mal yanında **tanı-y-ar-lar**.
- Meşədə ağacın düzün **seç-ər-lər**.
- Olan yerdən **um-ar-lar**.
- Padşahı da arxasınca **söy-ər-lər**.
- Tülkünü dərisi xatirinə **qov-ar-lar**. (Tilkiyi derisi için kovalarlar.)
- Uşaqılıqda (=çocuklukta) yalan deyənə böyüyəndə **inan-maz-lar**.

3.2.1.1.(1).(f). Azərbaycan Atasözlerinde Geniş Zamanın Hikayesi İle Çekimlenen Fiillere Örnekler:

- Allah dəvəyə qanad versəydi, dam-divari (=dam-duvarı) **yıx-ar-dı**.
- Atanı, ananı görməsəydim, özünə xan (=han) **de-y-ər-dim**.
- Baxmaqla öyrənmək olsa, itdən qessab **ol-ar-dı**.
- Balta ağac **kes-mez-di**, sapı ağac olmasaydı.
- Bilsəydim atın öldüyünü, qulağı dolusu dəriyə **sat-ar-dı-m**.

- Bilsəydim, dərdim iki **ol-maz-dı**.
- Biri acından şalvarın **sat-ar-dı**, dedilər: niyə (=veresiye) verərsən mi?
- Cüce ağgünlü (=talihli) olsaydı, toyuq (=tavuk) əmcəkli (=memeli) **ol-ar-dı**.
- Əsli olmasaydı, Kerem dağlara **düş-mez-di**.
- Xeyri olsaydı, adın **qoy-ar-dılar** xeyreli.
- Sarsaqlar (=ahmak, akılsız) olmasaydı, yaltaqlar acından **öl-er-di**.
- Sebir cənnət **aç-ar-dı**.
- Şerik yaxşı olsaydı, Tanrı özü üçün **tut-ar-dı**.
- Tanrı dəvəyə qanad versəydi, yıxmadığı dam **qal-maz-dı**.
- Tapan tapanın olsa, çöldə çoban bəy **ol-ar-dı**.
- Təkə sürüyə böyük **ol-maz-dı**, qoyunlar qoyun olsaydı.
- Yalançı olmasaydı, doğru danışan **bilin-məz-di**.

3.2.1.1.(1).(g). Azərbaycan Atasözlerinde Geniş Zamanın Rivayeti İle Çekimlenen Fiillere Örnekler:

- Sənə güvəndiyim dağlar, sənə də qar **yağ-ar-mış**.

3.2.1.2. Geçmiş Zaman Kipi

Fiilin, hareketin geçmişte yapıldığını anlatan zamandır. Bu zaman kendi arasında ikiye ayrılır:

- 1- Duyulan geçmiş zaman
- 2- Görülen geçmiş zaman

3.2.1.2.(1) Duyulan Geçmiş Zaman Kipi

Bu ek, şekil olarak bildirme, zaman olarak duyulan geçmiş zamanı ifade eder. Türkçede ‘öğrenilen’ ya da ‘miş’li geçmiş zaman olarak da bilinmektedir. Olayın bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; fakat konuşan kişinin olayı görmediğini, bilmediğini; ya da olayı sonradan fark ettiğini veya gördüğünü anlatan zaman kalıbıdır.

Hareket olduğu zaman görülmemişse, kişi bunu sonradan başkasından duymuşsa veya sonradan farkına varmışsa bu çekim kullanılır. Söz konusu olay, konuşan kişinin gözü önünde, bilgisi ve bilinci dahilinde gerçekleşmemiştir. Konuşan, olayı ya da durumu sonradan duymuş, durumun sonradan farkına varmıştır. Duyulan geçmiş zamanın görülen geçmiş zamandan farkı işte bu noktadadır.

Duyulan geçmiş zamanın eki **-miş/-müş** tur. Bu kip eklendiği fiil kök ve gövdesinin ünlü uyumuna bağlı olarak dört ayrı ses yapısına girer (Korkmaz, 2003: 600). Çekimde birinci tip şahıs ekleri alır.

Örneğin:

<i>yat-mış-ım</i>	<i>gel-miş-im</i>	<i>oku-muş-um</i>	<i>üşü-müş-üm</i>
<i>yat-mış-sın</i>	<i>gel-miş-sin</i>	<i>oku-muş-sun</i>	<i>üşü-müş-sün</i>
<i>yat-mış</i>	<i>gel-miş</i>	<i>oku-muş</i>	<i>üşü-müş</i>
<i>yat-mış-ız</i>	<i>gel-miş-iz</i>	<i>oku-muş-uz</i>	<i>üşü-müş-üz</i>
<i>yat-mış-sınız</i>	<i>gel-miş-siniz</i>	<i>oku-muş-sunuz</i>	<i>üşü-müş-sünüz</i>
<i>yat-mış-lar</i>	<i>gel-miş-ler</i>	<i>oku-muş-lar</i>	<i>üşü-müş-ler</i>

Duyulan geçmiş zaman Eski Türkçede sadece *-mış/-miş* olarak vardır. Eski Anadolu Türkçesinde ise iki çeşit ekle yapılır: *-mış/-mUş* ve *-(y)Up dUr(Ur)*. *-(y)Up dUr(Ur)* eki daha çok üçüncü şahıslarda kullanılmıştır.

bakıp-dur gelüp-dür virüp-dür

örneklerinde olduğu gibi.

Bu ek, *-(y)Up* zarf fiil eki ile *dUr(ur)* bildirme şeklinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bu ek bugün Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Ayrıca bu ekte sürmekte olan, devam eden bir geçmiş zaman anlamı da sezilir. Bu eklin birinci teklik ve çokluk kişilerle çekimleri ‘Görülen Geçmiş Zaman’ gibi kullanılır. Duyulan geçmiş zaman için kullanılan bu zarf fiilli ekler Eski Anadolu Türkçesinden sonra Osmanlıca döneminde de nadiren kullanılmıştır. Devrin sonlarına doğru ise kullanılmamıştır.

Bu ek günümüz Azerbaycan Türkçesinde ise yaygın olarak kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde ikinci ve üçüncü şahıslarda duyulan geçmiş zaman için bu ek kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde duyulan geçmiş zaman kipi iki şekilde karşılanır:

-mış/-mUş
-(y)Ib/-(y)Ub

Bu kiplerin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

<i>al-mış-am</i>	<i>gel-miş-em</i>
<i>al-mış-san</i>	<i>gel-miş-sen</i>
<i>al-mış(dır)</i>	<i>gel-miş(dir)</i>
<i>al-mış-ıĝ</i>	<i>gel-miş-iĝ</i>
<i>al-mış-sınız</i>	<i>gel-miş-siniz</i>
<i>al-mış-(dır)lar</i>	<i>gel-miş-(dir)ler</i>

Ancak *-(y)Ib/-(y)Ub* ekini birinci teklik ve çokluk şahıslar almaz.

-----	-----
<i>al-ıb-san</i>	<i>gel-ib-sen</i>
<i>al-ıb(dır)</i>	<i>gel-ib(dir)</i>
-----	-----
<i>al-ıb-sınız</i>	<i>gel-ib-siniz</i>
<i>al-ıb-(dır)lar</i>	<i>gel-ib-(dir)ler</i>

Azerbaycan Türkçesinde *-mış/-mUş* ve *-(y)Ib/-(y)Ub* ekleriyle yapılan çekimler Türkiye Türkçesindeki gibi sadece *-mış/-mUş* anlamını vermezler. Bazen görülen geçmiş zaman (*dİ*) anlamını da verirler: *gel-miş-em* “gelmişim” veya “geldim” anlamında; *gel-miş-sen* ve *gel-ib-sen* de “gelmişsin” veya “geldin” anlamındadır (Buran ve Alkaya, 2001: 54).

Bu kipin olumsuz çekiminde *-mA* olumsuzluk eki kullanılır.

3.2.1.2.(1).(1). Azərbaycan Atasözlerinde *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman

Çalışmamız kapsamında **4274** Azərbaycan atasözü taranmışdır. Bu atasözlerinden **30** tanesi *-mİş / -mUş* eki ile yapılan duyulan geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Bunlardan: **12** tanesi birinci teklik şahısla, **3** tanesi ikinci teklik şahısla, **12** tanesi üçüncü teklik şahısla, **1** tanesi birinci çokluk şahısla, **2** tanesi üçüncü çokluk şahısla ve **3** tanesi de duyulan geçmiş zamanın hikayesi ile çekimlenmiştir.

3.2.1.2.(1).(1).(a). *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Atına eşşək **de-miş-əm**, ya dəvənə köşək (=deve yavrusu)?!
- Atamı **öldür-müş-əm**, goruna and içməyə.
- Cahıllıqda bəzənmədim, hayıf mənə, qocalıqda **bəzən-miş-əm**, ayıb mənə.
- İti dalıma **al-mış-am** qurd qorxusundan.
- Qardaşın necə adamdır? Yoldaş **ol-ma-mış-am**.
- Qazan deyər: dibim qızıldır, çömçə deyər: **bulan-mış-am çıx-mış-am**.
- Mən belə holavar (=uzun hava) **eşit-mə-miş-əm**.
- Sən gündüz gedən yolları mən gecə ilə **gəl-miş-əm**.
- Sən oxuyanları mən **toxu-muş-am**.
- Turac əti yemisən? – uçducağın **gör-müş-əm**.
- Uzun sözün qıtası, gəlin, səni **sev-miş-əm**.
- Yardan danışırım, yar **gör-mə-miş-əm**.

3.2.1.2.(1).(1).(b). *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ay qaynana, heç gəlin **olma-mı-san?!**
- **Gəl-mi-sən** ayran içməyə, gəl-mə-mi-sən ara açmağa.
- Qonaqsan – xoş **gəl-mi-sən**, niyə əliboş **gəl-mi-sən?**

3.2.1.2.(1).(1).(c). *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ac it **gəl-miş**, tox itin yanın yalır.
- Ağacı baltalayanda “sapı məndəndir” **de-miş**.
- Ağlayanda elə ağla əzizi **öl-müş** kimi, güləndə elə gül əzizi **gəl-miş** kimi.
- Allah **de-miş**: səndən hərəkət, məndən bərəkət.
- Ay özünü **bəyən-miş**, qoy səni el bəyənsin.
- Görməmiş gördü gümüş, oldu **qudur-muş**.
- Güvəndiyim alçacıq dağlar, sizə də qar **yağar-mış?!**
- Xoruz **öl-müş**, gözü çöplükdə **qal-miş**.
- Qəribi **vur-muş-lar**, “Vay, vətən” **de-miş**.
- Qorxaq qaçar hay **gəl-mə-miş**, çırmənər keçməyə çay **gəl-mə-miş**.
- Mollaya dedilər: qonşuda bir kasıb **öl-müş**, dedi: naxoşam.

- Yetim deyib: mən gülərəm, Allah **de-miş**: mən hardayam.

3.2.1.2.(1).(1).(d). *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Əkiblər **ye-miş-ik**, əkirik yeyərlər!

3.2.1.2.(1).(1).(e). *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Atalar nə gözəl məsəl **de-miş-lər**; dünyanı ümid ilə **ye-miş-lər**.
- Sarımsağı gəlin **elə-miş-lər**, qırx gün qoxusu çıxmamış.

3.2.1.2.(1).(1).(f). *-mİş/-mUş* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi İle Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Qədirbilməzin başmağın (=potin, ayakkabı) cütləyəndə (=ikilemək) deyər:
O yana dur, gözümü **çıxart-mış-dı-n**.
- Köpək **ol-muş-du-n**, belə **hür-mə-miş-di-n**.
- Holavar (=uzun hava) **gör-müş-dü-m**, beləsin **gör-mə-miş-di-m**.

3.2.1.2.(1).(2). Azərbaycan Atasözlerinde *-(y)İb/-(y)Ub* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zaman

Çalışmamız kapsamında 4274 Azərbaycan atasözü taranmışdır. Bu atasözlerinden 70 tanesi *-(y)İb/-(y)Ub* eki ile yapılan duyulan geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Bunlardan: 3 tanesi ikinci teklik şahısla, 59 tanesi üçüncü teklik şahısla, 8 tanesi üçüncü çokluk şahısla, 9 tanesi de duyulan geçmiş zamanın hikayesi ile çekimlenmiştir.

3.2.1.2.(1).(2).(a). *-(y)İb/-(y)Ub* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ovardunda yaxşı yer **eləy-ib-sən**, baqqal armud versə.
- Soğan **ye-mə-y-ib-sən**, için niyə göynəyir (=sancımak)?!
- Yaş odun **sat-ma-y-ib-san**, niyə qorxursan?

3.2.1.2.(1).(2).(b). *-(y)İb/-(y)Ub* Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Allah min dər **ver-ib**, min bir dərman.
- Biri palçığa **bat-ib**, biri də yanında **yat-ib**.
- Cücə nənəsindən süd **gör-mə-y-ib**.
- Çuvala girməyən canım dağarcığa **gir-ib**.
- Dədələrin özü ölsə də, sözü **öl-mə-y-ib**.
- Əkdinin noxud, biçdinin noxud, bazara **çık-ib** ləbləbi.
- Əlli yaşında dana, indi **düş-üb** meydana.
- Ərlə arvadın toprağı bir yerdən **götürül-üb**.
- Əvvəl bəyənmirdi, indi ləlik (=yalvarmaq) **düş-üb**.

- İki qardaş **savaş-ib**, axmaq buna **inan-ib**.
- İt itin ətin **ye-mə-y-ib**, hampa (=sırdaş, arkadaş) hampanın **ətin ye-y-ib**.
- Keçəl gileyləndi ki (=yakınmaq, şikayət etmək), daraq **bahalan-ib**.
- Korun nə borcu ki, şam (=mum) **bahalan-ib!?**
- Qasıq çömçədən irəli **ol-ub**.
- Qələndər dərd əlindən dağa **çix-ib**, görən deyir: bəxtəvər (=şanslı) yaylağa **çix-ib**.
- Lələ **köç-üb**, yurdu **qal-ib**.
- Sərçə dağdan **küs-üb**, dağın da xəbəri yox.
- Sürməni Allah **apar-ib** paxlanın gözüne **çək-ib**.
- Tazının topal olduğu dovşanın qulağına **yetiş-ib**.
- Yas yiyəsi **ovun-ub** (=avunmaq), yasa gələn **ovun-ma-y-ib**.

3.2.1.2.(1).(2).(c). -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ağ ağı **dey-ib-lər**, qaraya qara.
- Al ver **dey-ib-lər**, al vermə **de-mə-y-ib-lər**.
- Arsızın üzünə **tüpür-üb-lər**, “yağış yağır” demiş.
- Atalar nə **ək-ib-lər**, oğullar onu **biç-ib-lər**.
- Eşşəkdən **soruş-ub-lar**: niyə bərk qaçırsan? Deyib: bizdəyəndən soruş.
- Ərənlər üçəcən **dey-ib-lər**.
- Qanı qan ilə **yu-ma-y-ib-lar**.
- Qarın başdan aşağıdı – **de-y-ib-lər**.

3.2.1.2.(1).(2).(d). -(y)Ib/-(y)Ub Eki İle Yapılan Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi İle Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Bir halalı min haram saya **bilmə-y-ib-di-lər**.
- **Düzəl-ib-di** hər yarağım (=yara), **qal-ib-di** saqqal darağım.
- İnsan çiy süd **əm-ib-di**.
- Öz qurdu özünü **ye-y-ib-di**.
- Şeytan çox bildiyindəndi bir gözü kor **ol-ub-du**.

3.2.1.2.(2) Görülen Geçmiş Zaman Kipi

Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eder. Hareket geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde geçmiştir. Yani, hareket veya durum konuşanın gözü bilgisi ve bilinci dahilindedir. Bu ek aynı zamanda hareketin olup bittiğini bildirir. Konuşan kişi hareketin bittiğini ya görmüştür ya da bu bitmişlik konuşanın kesin bilgisi dahilindedir.

Görülen geçmiş zaman eki Türkiye Türkçesinde **-di/-du** ve **-tı/-tu'** dur. Eski Türkçede ise **-tı/-ti**, **-dı/-di** şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise **-dı/-di** bazen de **-tı/-ti** şeklindedir.

Görülen geçmiş zaman bugünkü çekimi şöyledir:

gör-dü-m
gör-dü-n
gör-dü

oku-du-m
oku-du-n
oku-du

<i>gör-dü-k</i>	<i>oku- du-k</i>
<i>gör-dü-nüz</i>	<i>oku-du-nuz</i>
<i>gör-dü-ler</i>	<i>oku-du-lar</i>

Eski Anadolu Türkçesinde ise şöyledir:

<i>aç-du-m</i>	<i>bil-dü-m</i>
<i>aç-du-ñ</i>	<i>bil-dü-ñ</i>
<i>aç-dı</i>	<i>bil-di</i>
<i>aç-du-k (aç-du-h)</i>	<i>bil-dü-k</i>
<i>aç-du- ñuz</i>	<i>bil-dü-ñüz</i>
<i>aç-dı-lar</i>	<i>bil-di-ler</i>

Eski Türkçenin, Eski Anadolu Türkçesinden farkı birinci çokluk şahıslarda **-k** yerine şahıs eki olarak **-mız/-miz** olmasıdır. Batı Türkçesi **-duk/-dük** sıfat fiilinin tesiri ile bu eki değiştirmiştir.

Görülen geçmiş zamanın çekimi Azerbaycan Türkçesinde **-di/-du** ekiyle yapılır. Bu çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Türkiye Türkçesinden farkı ise, eki tonsuz şekilleri yoktur.

<i>düş-dü-m</i>	<i>başar-dı-m</i>
<i>düş-dü-n</i>	<i>başar-dı-n</i>
<i>düş-dü</i>	<i>başar-dı</i>
<i>düş-dü-k</i>	<i>başar-dı-k</i>
<i>düş-dü-nüz</i>	<i>başar-dı-nız</i>
<i>düş-dü-ler</i>	<i>başar-dı-lar</i>

3.2.1.2.(2).(1). Azerbaycan Atasözlerinde Görülen Geçmiş Zaman

Çalışmamız kapsamında taranan Azerbaycan atasözlerinden **279** tanesi görülen geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Bunlardan: **26** tanesi birinci teklik şahısla, **32** tanesi ikinci teklik şahısla, **189** tanesi üçüncü teklik şahısla, **14** tanesi birinci çokluk şahısla ve **18** tanesi de üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir.

3.2.1.2.(2).(1).(a). Görülen Geçmiş Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ağac başında qora, **bil-mə-di-m düş-dü-m** tora.
- Ağladım **başar-ma-dı-m, gül-dü-m** günümü **keçir-di-m**.
- **Al-dı-m** qoz, **sat-dı-m** qoz, mənə qaldı çaqqaçıq.
- Aranda (=ova) tutdan **ol-du-m**, dağda qurutdan (=kuru).
- Arının tikanın **gör-dü-m**, balından əl **çək-di-m**.
- Aşından **ye-mə-di-m**, tüstüsündən kor **ol-du-m**.
- **Azarla-dı-m öl-mə-di-m, üzül-dü-m öl-dü-m**.
- Bəy oğlu **gör-dü-m**, tamaha **düş-dü-m**.
- Cahılıqda **bəzən-mə-di-m**, hayıf mənə qocalıqda bəzənmişəm, ayıb mənə.
- Çayır dedi: yeddi il leylək yuvasında **qal-dı-m**, yerə düşüb genə atamın vətənin **itir-mə-di-m**.

- Dədəsindən nə gül **dər-di-m**, balasından güləb çəkimi?
- Ərim (=atam, dədəm) üçün yer **sal-dı-m**, gəldi qalayçı yatdı.
- Əyrini tox **gör-dü-m**, doğrunu – ac.
- **Get-di-m** yarım yanına, qadam cicim canına.
- **İç-di-m** üzüm suyunu, **tök-dü-m** üzüm suyunu.
- Qora (=koruk) ikən möyüz **ol-du-m**.
- Nə **yoğur-du-m**, nə **yap-dı-m**, hazırca kökə **tap-dı-m**.
- **Sevin-di-m** – quşum var! Quşum var! Aralığa çıxdı sərçə balası.
- Tumanım, köynəyim özümən, becə yerə **düş-dü-m** xalxın gözünən.
- Vətənə **gəl-di-m**, imana **gəl-di-m**.

3.2.1.2.(2).(1).(b). Görülen Geçmiş Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ağı **gör-dü-n**, qaranı **unut-du-n**?!
- Ay fələk, batmanı **eylə-di-n** çərək.
- Bal **ye-di-n**, bəlaya **düş-dü-n**.
- Belə otyeyən idin, nə üçün arıq **düş-dü-n**?!
- Bəyliyi **başar-ma-dı-n**, canın çıxsın belə göz.
- Bir şəhərə **get-di-n** **gör-dü-n** hamı kor, sən də -kor.
- Çömçəynən **iç-di-n** **doy-ma-dı-n**, yalamaqnan doyacaqsan?
- Elə musurman **ol-du-n** ki, atovun xəcin də **unut-du-n**.
- Ədəbi kimdən **öyrən-di-n**? -Ədəbsizdən.
- Əlini **qat-dı-n** harama, kəşkülü doldur qalama.
- Əncir **ye-mə-di-n** **get-di-n**, dərdin **de-mə-di-n** **get-di-n**.
- Gec – gec **gəl-di-n**, xoş **gəl-di-n**, tez – tez **gəl-di-n**, nöş (=niçin) **gəl-di-n**.
- Harda **gör-dü-n** hamı (=herkes, hepsi) kor, sən də ol kor.
- İtle yoldaş **ol-du-n**, daşı əldən buraxma.
- Namərdi bir **gör-dü-n**, bir də görsən namərdсэн.
- Özün **et-di-n** özünə, külü **səp-di-n** gözüne.
- Sən baş **vur-du-n**, mən ayaq, gəl bunu ortalayaq.
- Ucuz **al-dı-n**; quyuğunu düyünle.
- Yaşına – yaşına, **çix-dı-n** ocaq başına.
- **Yorul-du-n** sarvana, **acı-dı-n** çobana.

3.2.1.2.(2).(1).(c). Görülen Geçmiş Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ac acı **al-dı**, acdan lələleyin (=görgüsüz) **törə-di**.
- Ağız **aç-dı**, göhər **saç-dı**.
- Bağa qınından **çix-dı**, daha qının **bəyən-mə-di**.
- Bizə **çat-dı**, dəyirman **yat-dı**.
- Cücəyə bəylik verdilər, anasın eşşəyə **mindir-di**.
- Dədəsi **öl-dü**, **de-di**: vaxdı çatıbdı, dəvəsi **öl-dü**, de-di: belim **sın-dı**.
- Dəvə buynuz axtarırdı, qulaqdan da **ol-du**.
- Gəlin **atlan-dı**, gör kimə **düş-dü**.
- İt itnən **boğuş-du**, qurdun işi rast **düş-dü**.

- Keçi **öl-dü**, qoturu da (=uyuz, kaşıntı) **kəsil-di**.
- Qurban olum zərgərə, **sal-dı** məni pərgara. (=ustalık)
- Quşlara xəbər **gəl-di**, gecəquşu qanadını **göstər-di**.
- Nə **yat-dı** ki, nə yuxu (=rüya) görsün?!
- Oğru (=hırsız) elə **bağır-dı**, doğrunun bağı **yarıl-dı**.
- Ölü **öl-dü**, diriyə dirilik gərək.
- Pisliyi torpağa əkdilər, **göyər-mə-di**.
- Sən gördüyün ağaclar kürəkliyə **kəsil-di**.
- Tənbəl dağda qar **gör-dü**, yorğanına **bürün-dü**.
- Yengəmiz Yetər **ol-du**, günümüz betər **ol-du**.
- Yükün **yığ-dı** təpəyə, elə arxa **çevir-di**.

3.2.1.2.(2).(1).(d). Görülen Geçmiş Zamanın Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Alovdan **çix-dı-q**, yalova **düş-dü-k**.
- **Anla-dı-q** – yel dəyirmanı, bəs bunun suyu hanı?
- Dünya mənim deyəninin dünən **gel-di-k** yasından.
- Əli aşından da **ol-du-q** Vəli aşından da.
- Həcət **de-di-k**, həcət **de-mə-di-k**.
- Xalx qız verib quda qazandı, biz qız verib qada **qazan-dı-q**.
- İsinmədik istinə kor **ol-du-q** tüstüsünə.
- İtdən **qurtar-dı-q**, qurda rast **gəl-di-k!**
- İtə umutlu **ol-du-q** hürmədi evimzi yıxdı.
- Qılıncsız qırğına **get-di-k**.
- Qurbanı biz **elə-di-k**, yağış Qaradağa yağdı.
- Ne **yat-dı-q**, ne **uzan-dı-q**, hazır oğlan **qazan-dı-q**.
- Vur **de-di-k**, öldür **de-mə-di-k**.
- Yağışdan **çix-dı-q**, yağmura **düş-dü-k**.

3.2.1.2.(2).(1).(e). Görülen Geçmiş Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Adamın dinməzindən yaramaz koxa **tik-di-lər**.
- Cinə dəmir **göstər-di-lər**.
- Dərziyə köç **de-di-lər**, iynəsini sancdı yaxasına.
- Dəvədən **soruş-du-lar**: boynun niyə əyridi, dedi: haram düzdü?
- Dəvəni **an-dı-lar** – ya suya, ya oduna!
- Dəvəquşuna **de-di-ler**: qaç, dedi: quşam, **de-di-ler**: uç, dedi: dəvəyəm.
- Dünən ölənə dünən **basdır-dı-lar**.
- Eşşəklə **get-di-lər**, qatırla **dön-dü-lər**.
- Eşşəyə **de-di-lər**: mərifətini göstər, yıxıldı ağnadı.
- Xanım-xanım **de-di-lər**, axçacığım **ye-di-lər**, elə axçam qurtardı, cirtot xanım **de-di-ler**.
- Xeyir söyləməzə **de-di-lər**: xeyir söylə, gəlləm sənə don gətirirəm. Dedi: getdin bəlkə gəlmədin.
- Karın başına balta **vur-du-lar**, dedi: bu nə taqqatuqdu.

- Qatırdan **soruş-du-lar**: dədən kimdir? Dedi: nənəm atdır.
- Namusu itə **at-dı-lar**, it yemədi!
- Ovçuya dağı nişan **ver-di-lər**, ovu nişan verməzlər.
- Su çıxmaz arxa cuvar **qoy-du-lar**, adımı da **qoy-du-lar** yarıtmar.
- Tənbələ **de-di-lər**: qapını ört, dedi: yel əsir örtər.
- Yanşağı cəhənnəmə **at-dı-lar**, dedi: -odunu yaşdır!

3.2.1.3. Şimdiki Zaman Kipi

Fiilin göstərdiyi oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu bildiren kiptir (Korkmaz, 1992: 143). Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipini karşılayan üç ek vardır (Korkmaz, 2003: 611):

-(I)yor
-mAktA
-mAdA

Bugün Türkçede en çok kullanılan şimdiki zaman eki **-yor** dur. Bu ek Türkçede sonradan ortaya çıkmış yeni bir ektir. Batı Türkçesi dışında eskiden beri şimdiki zaman eki olarak **-a, -e** görülür. Eski Anadolu Türkçesinde de şimdiki zaman ile geniş zamanın bazen **-a, -e** ile karşılandığını görüyoruz. Fakat şimdiki zaman eki olan bu **-a, -e** Batı Türkçesinde istek eki olan ve Eski Türkçedeki **-ğa, -ge (-ğay, -gey)** den gelen **-a, -e** ile karışmış ve daha Eski Anadolu Türkçesi döneminde iken şimdiki zaman eki hüviyetini kaybetmiştir. Eklerin başındaki *ğ* ve *g*'leri düşürmeyen diğer Türk şivelerinde ise **-a, -e** şimdiki zaman eki ile **-ğa, -ge** istek eki birbirine karıştırılmadan yan yana kullanıla gelmiştir (Ergin, 2000: 296).

Eski Anadolu Türkçesinde de şimdiki zaman yerine geniş zaman ekleri kullanılmıştır. *Niçün öyle bakarsın? (Niçin öyle bakıyorsun)* örneğinde olduğu gibi. Aynı zamanda bazı birleşik fiil geniş zamanlarından yararlanılarak şimdiki zaman şekilleri yapılmıştır. Özellikle **dur-** yardımcı fiili ile yapılmıştır (Ergin, 2000: 296). Örneğin, *gide durur, ide durur, yuda durur* gibi (Gülsevin, 1997: 98).

Bugünkü şimdiki zaman eki olan **-yor** ekinin **-yori/-yürü** fiilinin ses ve anlam kaymaları sonucu eklediği kabul edilmektedir. Türkçedeki **-yor** ekinin **-yürü** eyleminden gelmiş olabileceği düşünülmektedir (Demirci, 2008: 131). Böylece **-yor** şimdiki zaman eki, **-yori** (yürümek) fiilinin **-yori-r** geniş zaman şeklinden ortaya çıkmıştır (Ergin, 2000: 296). Bu kip Eski Anadolu Türkçesinde hep birleşik fiil şeklinde ortaya çıkmıştır. *göre yorur, öleyorur* gibi.

yorır Osmanlıcada **-yor** eki olarak kullanılmıştır. **-yor** ekinin o vokali taşımasının sebebi de bir kelime kökünden kalmış olmasıdır. Bu vokal ise **Azeri ağızlarda** darlaşmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde asıl fiil köklerine **-a, -e, -ı, -i, -u, -ü** gibi zarf fiil ekleri geldiği için **-yor** kipinin kullanıldığı şimdiki zaman çekimlerinde bu ekler zarf fiil özelliğini kaybedip, yardımcı ses durumuna düşmüşlerdir. Yardımcı ses durumuna düşünce de **-a, -e** değişmiş, diğerleri ise vokal uyumuna bağlanmıştır. Bu yardımcı sesler sadece ünsüzle biten fiillerde kullanılmaktadır. Örneğin: *gel-i-yor-um, bil-i-yor-lar* gibi. Ünlüyle biten fiillere ise **yor** eki doğrudan getirilir. Örneğin: *yi-yor-sun, di-yor-lar* gibi. Burada şöyle bir durumda göze çarpmaktadır ki **-yor** eki eklendiği fiil köklerinde ve açık orta hece durumunda olan **-a, -e** yi, y tesiri ile darlaştırmaktadır. *di-yor (<de-yor), sulu-yor (<sula-yor), besli-yor (<besle-yor), hatırlı-yor (<hatırla-yor)*

Şimdiki zaman kipi -yor şahıs ekleriyle çekimlenir. Bugünkü çekimi şöyledir:

<i>oku-yor-um</i>	<i>bil-i-yor-um</i>
<i>oku-yor-sun</i>	<i>bil-i-yor-sun</i>
<i>oku-yor</i>	<i>bil-i-yor</i>
<i>oku-yor-uz</i>	<i>bil-i-yor-uz</i>
<i>oku-yor-sunuz</i>	<i>bil-i-yor-sunuz</i>
<i>oku-yor-lar</i>	<i>bil-i-yor-lar</i>

Şimdiki zaman kipi için kullanılan eklerden ikisi de **-mA** ve **-mAk** ad fiillerine (masterlara) **+DA** bulunma durumu ekinin getirilmesi ile oluşan şekil ve zaman kalıbıdır. Bu ek bir ad niteliğinde olduğu için, adları fiilleştiren **i-** ek-fiili ve şahıs ekleri olarak çekimlenir. İşlev bakımından başlanmış ve hala sürmekte olan bir oluş ve kılışı kesin olarak anlatan bir özellik taşır (Korkmaz, 2003: 621).

Şimdiki zaman eki -yor daha geniş kapsamlıdır. Başka zamanları da karşıladığı durumlar olmaktadır. *Yarın şehir dışına çıkıyorum* örneğinde şimdiki zaman eki -yor gelecek zaman işlevi görmektedir. Buna karşılık **-mAdA**, **-mAktA** ise zaman bakımından daha dar kapsamlı şimdiki zaman kipleridir. -yor eki ile yapılan şimdiki zaman çekiminde eylem başlamamış olabilirken, **-mAdA**, **-mAktA** kipiyle çekimlenen şimdiki zamanda eylemde hareket başlamış ve devam etmektedir, bir devamlılık söz konusudur.

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipinin olumsuzu **-ma**, **-me**’ dir. Zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir.

<i>oku-mu-yor-um</i>	<i>bil-mi-yor-um</i>
<i>oku-mu-yor-sun</i>	<i>bil-mi-yor-sun</i>
<i>oku-mu-yor</i>	<i>bil-mi-yor</i>
<i>oku-mu-yor-uz</i>	<i>bil-mi-yor-uz</i>
<i>oku-mu-yor-sunuz</i>	<i>bil-mi-yor-sunuz</i>
<i>oku-mu-yor-lar</i>	<i>bil-mi-yor-lar</i>

Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman kipi iki şekilde çekimlenir:

-(y)Ir/ -(y)Ur
-mağda/ -mäkdä

Türkiye Türkçesindeki -yor şimdiki zaman kipinin o vokali Azerbaycan Türkçesinde darlaşmıştır. Böylece Azeri sahasında şimdiki zaman kipi **-(y)Ir/ -(y)Ur**’ dur. Çekimi şöyledir:

<i>al-ır-am</i>	<i>gör-ür-em</i>	<i>oxu-y-ur-am</i>
<i>al-ır-san</i>	<i>gör-ür-sen</i>	<i>oxu-y-ur-san</i>
<i>al-ır</i>	<i>gör-ür</i>	<i>oxu-y-ur</i>
<i>al-ır-ıg</i>	<i>gör-ür-ük</i>	<i>oxu-y-ur-uğ</i>
<i>al-ır-sınız</i>	<i>gör-ür-sünüz</i>	<i>oxu-y-ur-sunuz</i>
<i>al-ır-lar</i>	<i>gör-ür-ler</i>	<i>oxu-y-ur-lar</i>

(Buran, 2001: 53)

Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuz çekiminde olumsuzluk eki **-ma** ya da olumsuzluk eki ile şimdiki zaman ekinin kaynaşmış biçimi olan **-mIr** şekli

kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde daha çok *-mİr* kullanılır (Ercilasun, 2007: 207). Bu çekim Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesinden ayrılan bir yönüdür.

<i>al-mur-am</i>	<i>gör-mür-em</i>	<i>oxu-mur-am</i>
<i>al-mür-san</i>	<i>gör-mür-sen</i>	<i>oxu-mur-san</i>
<i>al-mür</i>	<i>gör-mür</i>	<i>oxu-mur</i>
<i>al-mür-iğ</i>	<i>gör-mür-ük</i>	<i>oxu-mur-uğ</i>
<i>al-mür-sınız</i>	<i>gör-mür-sünüz</i>	<i>oxu-mur-sunuz</i>
<i>al-mür-lar</i>	<i>gör-mür-ler</i>	<i>oxu-mur-lar</i>

Azerbaycan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *-mağda/ -mäkdä* ile şimdiki zaman ifade edilebilir (Buran ve Alkaya, 2001: 53).

Bu kipin olumsuzu *-mA* eki ile yapılır.

<i>gel-mäkdä-y-äm</i>	<i>oxu-mağda-y-am</i>
<i>gel-mäkdä-sän</i>	<i>oxu-mağda-san</i>
<i>gel-mäkdä-dir</i>	<i>oxu-mağda-dır</i>
<i>gel-mäkdä-y-ik</i>	<i>oxu-mağda-y-iğ</i>
<i>gel-mäkdä-siniz</i>	<i>oxu-mağda-sınız</i>
<i>gel-mäkdä-dir)lär</i>	<i>oxu-mağda-dir)lar</i>

Taradığımız Azerbaycan atasözlerinde *-mağda/ -mäkdä* ile çekimlenen şimdiki zaman kipine **rastlanmamıştır**.

3.2.1.3.(1). Azerbaycan Atasözlerinde Şimdiki Zaman

Çalışmamız kapsamında taranan Azerbaycan atasözlerinden **221** tanesi şimdiki zaman kipiyle çekimlenmiştir. Bunlardan: **19** tanesi birinci teklik şahısla, **13** tanesi ikinci teklik şahısla, **183** tanesi üçüncü teklik şahısla ve **6** tanesi de üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir.

3.2.1.3.(1).(a). Şimdiki Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Andına **inan-ır-am**, xoruzun da quyuğu görünür.
- Araz, (=Aras) altını da **bil-ir-əm**, üstünü də.
- **Bəzən-mir-əm** (=süslenmek) ağadan qorxuram, **bəzən-ir-əm** xanımdan.
- Dəvə dedi: “Hamamdan **qal-ır-am**”. Dedilər: “Görünür qıçından-paçandan”
- Haqq işin nahaqqından **qorx-ur-am**.
- Həm dayımgilə **ged-ir-əm**, həm daylağı (=**aylak**, at) **öyrəd-ir-əm**.
- Qoy mən qaşoy **götür-ü-m**, sen şıllaq (=çifte) at.
- Quru-quru qurbanın **ol-u-m**.
- Mən qurd isəm – **al-ır-am**, mən çobanam – **ver-mir-əm**.
- Nə balın **ye-y-ir-əm**, nə bəlasın **çək-ir-əm**.
- Nə biçinin (=hasat) **biç-ir-əm**, nə ayrıanın **iç-ir-əm**.
- Nə **əm-mir-əm**, nə **əmişdir-mir-əm**.
- Ölü mənimdi, ayağını **ye-y-ir-əm**.
- Pir mənimdir, kəramətin **bil-ir-əm**.

- Sən yediyini bilməsən, mən doğradığımı **bil-ir-əm**.
- Su çəkən də mən **ol-u-m**, bərə (=su yolu, ark) gəzdirən də?
- Şordu, şor **de-y-ir-əm**.
- Taxt (=taht) mənimdi, üstündə **yat-mır-am**, altında **yat-ır-am**.
- Yardan **danış-ır-am**, yar görməmişəm.

3.2.1.3.(1).(b). Şimdiki Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Dadmamısan qaz etini, ne **bil-ir-sən** ləzzətini?
- Gordan biz gəlirik, cəhennəmdən sən xəbər **ver-ir-sən**.
- Qanlı, qapımda nə **qayır-ır-san?** –Qan ayaqlım var!
- Q...dən xəbər aldılar, nöşün q...lik **elə-y-ir-sən?** Dedi: üzümün yumşaqılığından.
- Qəm, hara **ged-ir-sən?** Qəm yanına.
- Qonaq, çörək **ye-y-ir-sən?**
- Laylayı (=ninni) **bil-ir-sən**, niyə **yat-mır-san?**
- Mən Allah-Allah ilə day öyrədirəm, sən papaq (=papak, uzun tüylü başlıq) atıb **hürküdü-ür-sən?!**
- Sən ki qorxursan pişikdən, (=kedi) niyə **çix-ır-san** dəşikdən. (=delik)
- Sən məni atının tərkinə **al-mır-san**, mən səni itimin tərkinə almaram.
- Tarısın (=tanrı) tanımayanndan sən nə **um-ur-san?!**
- Yarıq mal, hara **ged-ir-sən?** –Yandırmağa.
- Yaş odun satmayıbsan, niyə **qorx-ur-san?**

3.2.1.3.(1).(c). Şimdiki Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ac it gəlmiş, tox itin yanın **yalı-y-ır**.
- Acından dəyirmanı **bax-ır**, kibirliyindən şahıd **al-mır**.
- Adam yanıla-yanıla **öyrən-ir**.
- Aşpazxanada (=mutfakta) **ye-y-ir**, dulusxanada (=çömlekçide) **hür-ür**.
- Bəylə Haca gedən çöllərdə sərgərdan (=sersem, şaşkın, avare) **qal-ır**.
- Bir torba dəni var, beş dəyirmanı üyütməyə **ged-ir**.
- Burada **dilən-ir**, orda zəkat **ver-ir**.
- Çölün aləmi **yandır-ır**, için özünü.
- Danışana dil **ver-mir**, yeriynə yol.
- Dəni məndən **yey-ir**, başqa yerdə **yumurtla-y-ır**.
- Eşşəyim bozdur, dəyirmanı **get-mə-y-ir**.
- İşə bax, ala qarğa şux (=şuh, parlak, göz alıcı) tərlandı **bəyən-mir**.
- Keçi can hayında (=dert), qəssab da piy (=yağ) **axtar-ır**. (=aramak)
- Köpəyin könlü kəpəknən xoş **ol-ur**.
- Nə yardan **doy-ur**, nə əldən **qoy-ur**.
- Oba köçüb, yurd **ağlay-ır**.
- Özgənin (=yabancı, el) qarğası özgəyə qırğı **gəl-ir**.
- Tülkü dəliyə girə **bil-mir**, quyruğuna süpürgə **bağla-y-ır**.
- Yol yeməyi yük **ol-mur**.

- Zülm ilə abad olan bir gün gəlir bərbad **ol-ur**.

3.2.1.3.(1).(d). Şimdiki Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Dedilər: Molla aş **apar-ır-lar**. Dedi: -mə nə ne. Dedilər: -Sizə **apar-ır-lar**. Dedi: -sənə nə!
- Diş nə qədər şirin ola, ağrıda çıxardıb **tulla-y-ır-lar**.
- Gelmişdi kabab iynə, gördü eşşək **dağla-y-ır-lar**.
- Keçi sürünün qabağında gəlsə də, “qoyun gəldi” **de-y-ir-lər**.
- Papağı isti-soyuqdan ötrü **qoy-mur-lar**.
- Yuxarı **qoy-mur-lar**, aşağıda mən oturmuram.

3.2.1.4. Gelecek Zaman Kipi

Bu kip de hem şekil hem zaman ifade eden bir kiptir. Gelecek zaman kipi henüz gerçekleşmemiş olan; ancak fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman zarfında mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir (Korkmaz, 2003: 623). Gerçek gelecek zaman kipinde ihtimal değil, kesinlik vardır. Hareketin olabileceği değil, olacağı bildirilir (Ergin, 2000: 302).

Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan gelecek zaman eki **-acak / -ecek** tir. Bu ek, Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Bu ek daha önceleri sıfat fiil olarak kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise şahıs ekleri olarak gelecek zaman kipi olarak kullanılmıştır.

Eski Türkçede gelecek zaman kipi olarak **-GI, -GAy, -GA, -(y)A, -DAÇI** ekleri kullanılmıştır (Uygur, 2007: 1193). Eski Anadolu Türkçesinde ise gelecek zaman kipi olarak **-(y)IsAr, -(y)A, -(y)AcAk, -sa gerek, -dAÇI** ekleri kullanılmıştır (Gülsevin, 1997: 100). **-isar / -iser** bu dönemde en çok kullanılan gelecek zaman kipidir.

gidiservenin, alısar, ölüserin, seviserem, yatisaruz, geçisersin, dönüfersiz, eğleyiserler örneklerinde olduğu gibi (Gülsevin, 1997: 101).

-AcAk eki Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat fiil eki olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu ek 15. yüzyıldan itibaren şahıs ekleri olarak çekimlenmiş ve o zamandan sonra da gelecek zaman kipi olmuştur (Gülsevin, 1997: 103).

Bu eklerin dışında eski Anadolu Türkçesi döneminde **-ası, -esi** sıfat-fiil eki de kullanılmıştır. *gid-esi-ven, bak-ası-dur* gibi.

Bugün Türkiye Türkçesinde gelecek zaman kipi zamir kökenli şahıs ekleri olarak çekimlenir. Çekimi şöyledir:

<i>yaz-acak-ım</i>	<i>izle-y-eceğ(k)-im</i>
<i>yaz-acak-sın</i>	<i>izle-y-ecek-sin</i>
<i>yaz-acak</i>	<i>izle-y-ecek</i>
<i>yaz-acağ(k)-ız</i>	<i>izle-y-eceğ(k)-iz</i>
<i>yaz-acak-sınız</i>	<i>izle-y-ecek-siniz</i>
<i>yaz-acak-lar</i>	<i>izle-y-ecek-ler</i>

Olumsuz çekimi ise **-mA** ekiyle yapılır.

<i>oku-ma-y-acağ(k)-ım</i>	<i>git-me-y-eceğ(k)-im</i>
<i>oku-ma-y-acak-sın</i>	<i>git-me-y-ecek-sin</i>

<i>oku-ma-y-acak</i>	<i>git-me-y-ecek</i>
<i>oku-ma-y-acağ(k)-ız</i>	<i>git-me-y-eceğ(k)-iz</i>
<i>oku-ma-y-acak-sınız</i>	<i>git-me-y-ecek-siniz</i>
<i>oku-ma-y-acak-lar</i>	<i>git-me-y-ecek-ler</i>

-AcAk gelecek zaman eki yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine doğrudan doğruya, ünlü ile bitenler ise, araya *-y* bağlayıcı ünsüzü alarak gelmiştir. Bu ekin sonundaki *-k* ünsüzü birinci teklik ve çokluk şahıslarda *-k>-ğ* değişimine uğrar.

Gelecek zaman kipi Azerbaycan Türkçesinde de *-acağ* / *-ücäk* ekiyle yapılır. Ekten sonra teklik ve çokluk birinci şahıs ekleri geldiğinde, iki ünlü arasında kalan *ğ* sesi *ğ* ya *k* sesi ise *y*'ye döner (Ercilasun, 2007: 207).

Gelecek zaman kipi Azerbaycan Türkçesinde, zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

Örneğin:

<i>yaz-acağ-am</i>	<i>al-acağ-am</i>
<i>yaz-acağ-san</i>	<i>al-acağ-san</i>
<i>yaz-acağ(dır)</i>	<i>al-acağ(dır)</i>
<i>yaz-acağ-ığ</i>	<i>al-acağ-ığ</i>
<i>yaz-acağ-sınız</i>	<i>al-acağ-sınız</i>
<i>yaz-acağ-(dır)lar</i>	<i>al-acağ-(dır)lar</i>

Kipin olumsuz çekimi de *-mA* ekiyle yapılmaktadır.

<i>yaz-ma-y-acağ-am</i>	<i>al-ma-y-acağ-am</i>
<i>yaz-ma-y-acağ-san</i>	<i>al-ma-y-acağ-san</i>
<i>yaz-ma-y-acağ(dır)</i>	<i>al-ma-y-acağ(dır)</i>
<i>yaz-ma-y-acağ-ığ</i>	<i>al-ma-y-acağ-ığ</i>
<i>yaz-ma-y-acağ-sınız</i>	<i>al-ma-y-acağ-sınız</i>
<i>yaz-ma-y-acağ-(dır)lar</i>	<i>al-ma-y-acağ-(dır)lar</i>

3.2.1.4.(1). Azerbaycan Atasözlerinde Gelecek Zaman

Çalışmamız kapsamında incelenen 4274 Azerbaycan atasözünden 18 tanesi gelecek zaman kipiyle çekimlenmiştir. Bunlardan: 1 tanesi birinci teklik şahısla, 2 tanesi ikinci teklik şahısla, 14 tanesi üçüncü teklik şahısla ve 1 tanesi üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir.

3.2.1.4.(1).(a). Gelecek Zamanın Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Bəlkə sən botanuvı pozmusan, mən yemişsiz **qal-ma-y-acağ-am** ki...

3.2.1.4.(1).(b). Gelecek Zamanın İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Çömçəynən içdin doymadın, yalamaqnən **doy-acaq-san?**
- Ölümü **gör-əcək-sən ki**, bayılmağa da razı olasan.

3.2.1.4.(1).(c). Gelecek Zamanın Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ağlamaq ilən gözlərim verməsə də, **al-ma-y-acaq**.
- Avrad malı alçaq qapı kimidi; girəndə də başına **dəy-əcək**, çıxanda da.
- Bu xəmir çox su **apar-acaq**.
- Dünyanın malı dünyada **qal-acaq**.
- Əskisi olamayan yengisi nə **ol-acaq?!**
- Əslində olan dırnağında **bildir-əcək**.
- Əvvəl danışan bilsə ki sonrakı nə **danış-acaq**, heç danışmaz.
- İt bilir xurcunda nə var, çoban da bilir itə nə **ver-əcək**.
- Lütəndə (=yoksul) kəsən harda **ye-y-əcək?!**
- Neyniyəsen düz əyrini **kəs-əcək**.
- hacı, bu hacı, kim **ol-acaq** boyaqçı?!.
- Olan yerdən **ol-acaq**.
- Sən ağacı əlinə al, oğrunu it **qap-acaq**.
- Söhbət ki var, darı torbasıdı, deşilsə - **ax-acaq**.

3.2.1.4.(1).(d). Gelecek Zamanın Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Qurda dedilər: səni çoban **seç-əcək-lər**, dedi: bəlkə məni aldadırsız?

3.2.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kipleri, fiilin olumlu veya olumsuz nitelikteki gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek, gereklilik veya emir kavramları içinde veren kiplerdir (Korkmaz, 1992: 146). Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerinde olduğu gibi haber verme şeklinde bir oluş ve kılış yoktur. Tasarlama kiplerinde zaman ifadesi yoktur; ancak gerçekleşmesi tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik anlamları vardır.

Tasarlama kiplerinin ortak özelliği aralarındaki işlev ayrılıklarına rağmen hepsinin de sonuç olarak tasarlanmış bir dileğe yönelmiş olmalarıdır (Korkmaz, 2003: 647).

Dilek-şart, istek, gereklilik, emir kipi olarak adlandırılan dilek kiplerinde, eklerin zaman kavramını göstermediği ulandıkları eyleme istek, koşul, gereklilik, emir ana başlıkları altında sitem, tehdit, öfke, küçümseme, zorunluluk, şaşkınlık, beklenmezlik, alay, sabırsızlık, dikkat çekme, önemseme, üsteleme gibi anlam özellikleri kattığı belirtilir (Üstünova, 2004: 680). Ancak kimi araştırmacılar dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerde zaman kavramının olmadığını ileri sürerler. Örneğin Fuat Bozkurt: “*Kip eylemde konuşucunun tavrını yansıtan bir anlatım inceliğidir. Kişisel duygular, niyet, istek kiple yansıtılır. Kip olayın hangi ortamda geliştiğini bildirir. Kiple zaman kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Kip demek zaman demek değildir. Kip, zamanın üstünde bir kavramdır. Her zamanda kip bulunur, ama her kipte zaman bulunmaz. Bildirme kipleri zaman kavramını taşırlar. Ancak dilek kiplerinde kesin bir zaman kavramı bulunmaz.*” (Bozkurt, 1995: 49) demektedir.

Tasarlama kiplerindeki zaman kavramının belirlenmesi genellikle zarflar yardımıyla olur. Cümlede gelecek zaman ifadesi veren başka kelimelere veya metnin

bütününe bağlı olarak da tasarlama kiplerinde zaman ifadesi tespit edilebilmektedir (Türkyılmaz, 1999: 10). Dilek kiplerinde zaman kavramı tamamen yok değildir. Dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemler, gelecek zamanı ifade ederler. Dilek kiplerine hikaye ve rivayet ekleriyle geçmiş zaman anlamı da verilebilir.

3.2.2.1. Emir Kipi

Emir kipi; tasarlanan, yapılması istenen işi emir veya dilek şeklinde ifade eden, zaman ve şahıs kavramının aynı ekle verildiği tasarlama kipidir (Korkmaz, 1992: 54). Fiil kök veya gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahsı da karşıladığından, kipe ayrıca şahıs ekleri getirilmez (Korkmaz, 2003: 665). Emir kiplerinde çekim diğer kiplerden farklıdır. Her şahsın farklı bir eki vardır. Emir kipi ekleri, birinci şahıs teklik ve çokluk çekiminde yalnız dil benzeşmesine, ikinci ve üçüncü şahısların teklik ve çokluk çekimlerinde hem dil hem de dudak benzeşmesine uyarlar (Kormaz, 2003: 670).

Bugün Türkiye Türkçesinde emir ekleri şöyledir:

- 1.teklik şahıs: -ayım, -eyim
- 2.teklik şahıs: —
- 3.teklik şahıs: -sın, -sin, -sun, -sün
- 1.çokluk şahıs: -alım, -elim
- 2.çokluk şahıs: -ın, -in, -un, -ün, -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz
- 3.çokluk şahıs: -sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

Örneğin:

<i>gel-eyim</i>	<i>koş-ayım</i>
<i>gel</i>	<i>koş</i>
<i>gel-sin</i>	<i>koş-sun</i>
<i>gel-elim</i>	<i>koş-alım</i>
<i>gel-in, gel-iniz</i>	<i>koş-un, koş-unuz</i>
<i>gel-sinler</i>	<i>koş-sunlar</i>

Eski Türkçede birinci teklik şahıs emir eki **-ayın, -eyin** eki ile karşılanmaktadır. Dönemin sonlarında ise **-ayı, -eyi** şekline dönüşmüştür. Bu **-ayın, -eyin** eki Batı Türkçesinde de aynen kullanılmıştır (Ergin, 2000: 305). Eski Anadolu Türkçesinde bu iki şekil de karışık olarak kullanılmıştır. Bazen de **-ayum, -eyüm** şeklinde, **-m** nin etkisiyle yuvarlaklaşmıştır. Bazı araştırmacılar Türkçede birinci teklik şahıs emir kipinin sadece istek görevinde kullanıldığını savunmaktadırlar. Onlara göre kişi kendi kendine emir veremez. Öte yandan bazı dil bilimcilerse, istek fonksiyonunda emir kipi şeklinde kullanıldığını belirtmektedirler. Emir kipi birinci teklik şahıs ekini istek olarak kabul edenler şu görüşü dile öne sürmektedirler: onlara göre kişi kendi kendine emir veremez. Ahmet Bican Erçilasun ise bir makalesinde insanın kendi kendine de emir verebileceğini şu örnekte göstermektedir: *Ahmet* dedim kendi kendime, *kalk ve çalış* (Erçilasun, 2007: 364).

Günümüz Türkiye Türkçesinde emir kipinde ikinci teklik şahıs eki yoktur. Eski Türkçe döneminden beri Türkçede teklik ikinci kişi emir çekimi için yalnız fiil tabanı kullanılmak yanında, **-ğıl / -gil** eki de kullanılmaktadır. Batı Türkçesinin son zamanlarında ve özellikle Türkiye Türkçesinde bu ek ortadan kalkmış, fiilin çekimsiz şekli, teklik ikinci kişiye emir olarak kullanılır duruma gelmiştir (Sarıkaya, 2001: 272). Bugün Azeri sahasında bu kullanım hala devam etmektedir. Ancak taradığımız Azerbaycan atasözlerinde bu çekime rastlanılmamıştır.

Eski Türkçede üçüncü teklik şahıs emir eki **-zun, -zün, -sun, -sün** şeklinde idi (Ergin, 2000: 306). Eski Anadolu Türkçesinde de **-sun, -sün** şeklinde kullanılmış, Osmanlıca'nın son dönemlerinde ise bugünkü kullanımı **-sın, -sin, -sun, -sün** şeklini almıştır.

Eski Türkçede birinci çokluk şahıs emir eki bugün olduğu gibi **-alım, -elim** idi (Ergin, 2000: 306). Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin son vokali yuvarlaklaşmış, **-alum, -elüm** şeklinde kullanılmıştır.

İkinci çokluk şahıs emir eki Eski Türkçede **-(ñ)lar, -(ñ)ler** şeklindedir. Batı Türkçesinde ise **-lar, -ler** ekinin yerini **-z** çokluk eki almıştır. Eski Anadolu Türkçesinde **-ñ** ve **-ñuz, -ñüz** şeklinde kullanılmıştır.

Üçüncü çokluk şahıs emir eki ise ilk dönemlerden beri, teklik üçüncü şahıs emir ekinin çokluk eki **-lar, -ler** i almıştır. Bu kullanım Eski Türkçede **-zunlar, -zünler; -sunlar, -sünler; -sular, -süler** şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise **-sunlar, -sünler** şeklinde kullanılmış, Osmanlıca'nın son dönemlerinde ise bugünkü kullanımı olan **-sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler** şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Azeri sahasında ise emir kipinin çekimi şu şekildedir:

al-ım	gəl-ım	oxu-y-um
al	gəl	oxu
al-sın	gəl-sın	oxu-sun
al-ağ	gəl-ək	oxu-y-ağ
al-ın	gəl-in	oxu-y-un
al-sınlar	gəl-sınlar	oxu-sunlar

3.2.2.1.(1). Azerbaycan Atasözlerinde Emir Kipi

Çalışmamızda incelenen **4274** Azerbaycan atasözünden **431** tanesi emir kipi ile çekimlenmiştir. Bunlardan: **16** tanesi birinci teklik şahısla, **321** tanesi ikinci teklik şahısla, **90** tanesi üçüncü teklik şahısla ve **4** tanesi üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir.

3.2.2.1.(1).(a). Emir Kipinin Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Adımı sənə **qoy-um**, səni yana-yana **qoy-um**.
- Biri mənim, biri bəndənin, birini də nazlı yara **göndər-im**.
- Dağ ola, duman ola, qırmızı tuman ola, mən **olma-y-ım**, sən olasan.
- Dostunu mənə de, **de-y-im** sən kimsən.
- Xeyrini görmədiyim oğulun vayını **eylə-y-im**.
- Xoruzun quyuğuna **inan-ım**, tülkünün andına?
- İlanı sən tut, mən gözünə darı **sal-ım**.
- Qara məni basınca mən qaranı **bas-ım**.
- Nə çiy **ye-y-im**, nə də qarnım ağrısın.
- Nə şeytan **gör-üm**, nə qulfallah **oxu-y-um**.
- Ölü kimi ölginən, mürdəşir (=gəssal) kimi **yu-y-um**.
- Sən qurd isən, al **gör-üm**, mən çobanam, vermərəm.
- Söymə nökar (=işçi) babamı, **söy-mə-y-im** bəy babanı.

- Torpaq deyər: -Sən mənə tər ver, mən sənə zər (=altın) **ver-im!**
- Tülkünün andına **inan-im**, xoruzun quyruğuna?
- Yoldaşını göstər mənə, sən kim olduğunu **de-y-im**.

3.2.2.1.(1).(b). Emir Kipinin İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Abır (=edep) istəsən çox **de-mə**, sağlıq istəsən çox **ye-mə**.
- Ağıllı düşməndən **qorx-ma**, dəli dostdan **qorx**.
- **Al-ma** arvadın dulunu, dalınca (=peşindən) gələr qulunu.
- **Bax-ma** deyənə, **bax** dediyinə.
- Bir gün duz yediyin yerə qırx gün salam **ver**.
- Böyük loxma **çeynə**, böyük söz **danış-ma**.
- Canını yaxşı **saxla** qəfil əcəldən.
- Düşməni dost **elə**, dostu düşmən **elə-mə**.
- El keçdiyi körpüden sən də **keç**.
- Əlini qısa **eylə**, dilin uzun olsun.
- İynənin kiçik ucunu özünə **batır**, böyük ucunu özgəyə. (=başkasına)
- Kölgəsində yatdığı ağacı **buda-ma**.
- Qanan ilə daş **daşı**, qanmazla **ye-mə** aş.
- Qulluqçudan (=uşak, hizmetçi) borc **elə-mə**, ya toyda (=düyünde) ister, ya yasda.
- Malını yaxşı **saxla**, qonşunu oğru (=hırsız) **tut-ma**.
- Nə ağacı **tovla** (=kımıldatmaq), nə iti hürdür.
- Özünə qıymadığını özgəyə (=başkası) **qıy-ma**.
- Tikan olub ayağa batınca gül **ol** yaxaya **sancıl**. (=takılmək, batırılmək)
- Yol oğrusu (=hırsız) **ol**, yoldaş oğrusu **ol-ma**.
- Yüz bilici olsan, yenə bir bilməznən **danış**.

3.2.2.1.(1).(c). Emir Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Allah ona qotur (=uyuz, uyuzluk) **ver-sin**, dırnaq **ver-mə-sin**.
- Atın ölümü tək arpadan **ol-sun**.
- Ay mənə **ol-sun**, ulduzun (=yıldızın) gözüne barmağım.
- Bağa bax üzüm **ol-sun**, yeməyə üzün **ol-sun**.
- Buğda (=buğday) çörəyin yoxsa, şirin dilin **ol-sun**.
- Xeyir istə qonşuna, xeyir **çix-sın** qarşına.
- Keçən keçdi, gələn günün xeyir **ol-sun**.
- Qazandığın darı **ol-sun**, çuvalın səbət?!
- Qazı ağadan alacağın **ol-sun**, nə verər, nə danar.
- Malın mal olunca bazarın bazar **ol-sun**.
- Matahın matah (=bulunmaz Hint kumaşı) olunca bazarın bazar **ol-sun**.
- Mən mürdəşirəm (=gəssal), yuyaram, istər cənnətə **get-sin**, istər cəhənnəmə **get-sin**.
- Min yeyənin **ol-sun**, bir deyənin **ol-ma-sın**.
- Necə baxım gözüm gəlin gözüne **oxşa-sın?!**

- Sağ gözü sol gözə möhtac **ol-ma-sın**.
- Sərçədən qorxan gərək darı **ək-mə-sin**.
- Vətən yadına düşən qərrib ağlamasın **neylə-sin?!**
- Yalanın xoruzu (=horozu) yoxdur ki, **banla-sın**. (=horoz ötmesi)
- Yayda yatani ilan **vur-sun**, qışda işə gedəni borana **düş-sün**.
- Yoldaşını bab (=denk, münasip) elə, görən **de-sin** ha belə.

3.2.2.1.(1).(d). Emir Kipinin Üçüncü Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Döymə kimsənin qapısın, **döy-mə-sinlər** qapını.
- Məclisdə yerin tanı, **de-mə-sinlər** – dur buradan!
- Mən bu evin öküzüyəm, istər kotana (=saban) **qoş-sunlar**, ister cütə. (=çift)
- Tülkünün meydanda nə işi var, dərisinə qiymət **qoy-sunlar?!**

3.2.2.2. Şart Kipi

Bir oluş veya kılışı “şart”a veya “dilek, istek ve niyet”e bağlayan bir tasarlama kipidir (Korkmaz, 2003: 676). Şart kipi diğer tasarlama kiplerinden farklı olarak tek başına bir yargı taşımaz. Temel cümledeki yargının gerçekleşmesi için yardımcı cümleler kurar. Bir yargı bildirmediği için temel cümle zarfı görevindedirler.

Bugün Türkiye Türkçesinde şart kipi –**sa** eki ile çekimlenir. Şarta bağlı oluş ve kılışlar genellikle geniş zaman eki üzerine getirilen –**sa** eki ile karşılanmaktadır (Korkmaz, 1992: 142). Şart kipi, şart anlamı dışında dilek, istek ve niyet de bildirdiği için dilek-şart kipi olarak da isimlendirilmektedir.

Örneğin: *Keşke sınavı kazansam da üniversiteye gitsem*. Cümlesinde görüldüğü gibi –**sa** eki cümleye istek anlamı katmıştır.

Türkiye Türkçesinde şart kipinin çekimi şöyledir:

<i>oku-sa-m</i>	<i>gel-se-m</i>
<i>oku-sa-n</i>	<i>gel-se-n</i>
<i>oku-sa</i>	<i>gel-se</i>
<i>oku-sa-k</i>	<i>gel-se-k</i>
<i>oku-sa-nız</i>	<i>gel-se-niz</i>
<i>oku-sa-lar</i>	<i>gel-se-ler</i>

Kipin olumsuz çekimi –**ma** eki ile yapılır.

Esasında şart eki Türkçede uzun zamandan beri kullanılan bir ektir. Eski Türkçede şart kipi –**saAr** eki ile karşılanmıştır. Devrenin sonlarına doğru –**r** düşerek, ek –**sa** şeklinde kullanılmıştır (Ergin, 2000: 309).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de –**sa** şeklinde kullanılmaya devam edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde şart kipinin çekimi:

gör-se-m gör-se-ñ gör-se gör-se-vüz gör-se-ñüz gör-se-ler
şeklindedir (Gülsevin, 1997: 110).

Şart kipi Azerbaycan Türkçesinde de –**sa** eki ile çekimlenir. Kipin çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır.

Örneğin:

get-sə-m al-sa-m

<i>get-sə-n</i>	<i>al-sa-n</i>
<i>get-sə</i>	<i>al-sa</i>
<i>get-sə-k</i>	<i>al-sa-ğ</i>
<i>get-sə-niz</i>	<i>al-sa-nız</i>
<i>get-sə-ler</i>	<i>al-sa-lar</i>

Azerbaycan Türkçesinde şart kipinin olumsuzu **-mA** eki ile çekimlenmektedir.

3.2.2.2.(1). Azərbaycan Atasözlerinde Şart Kipi

Çalışmamızda incelenen Azərbaycan atasözlerinden **440** tanesi şart kipi ile çekimlenmiştir. Bunlardan **7** tanesi temel cümlede, **414** tanesi yan cümlede yer almıştır. **16** tanesi de şart kipinin hikayesi ile ekimlenmiştir. Temel cümlede kullanılan **7** tane Azərbaycan atasözünün **1** tanesi birinci teklik şahıs, **6** tanesi de üçüncü teklik şahısla çekimlenmiştir.

3.2.2.2.(1).(a). Şart Kipinin Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ax, mənim kisəm (=kese), minnətsiz **ye-sə-m**.

3.2.2.2.(1).(b). Şart Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Avazın yaxşı gəlir, oxuduğun Quran **ol-sa**.
- Bəndə bəndəyə nəylər, Xuda gözdən **sal-ma-sa?!**
- İt də yuxa yeyər, dürməyini **bil-se**.
- Qurddan olan qurd olur, əgər adanman da **böyü-sə**.
- Nəyləyirəm qızıl taxtı, bir qızıl baxtım **ol-sa**.
- Toy (=düyün) da **ol-sa** toyuğun (=tavuk) vayıdı, vay da **ol-sa**.

3.2.2.2.(1).(c). Şart Kipinin Hikayesi İle Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Allah dəvəyə qanad **ver-sə-y-di**, dam-divarı yıxardı.
- Atanı, ananı **gör-mə-sə-y-dim**, özünə xan deyərdim.
- Balta ağac kəsməzdi, sapı ağac **ol-ma-sa-y-dı**.
- **Bil-sə-y-dim**, dərdim iki olmazdı.
- **Bil-sə-y-dim** atın öldüyünü, qulağı dolusu darıya satardım.
- Cücə ağgünlü (=talihli) **olsa-y-dı**, toyuq (=tavuk) əmcəkli (=memeli) olardı.
- Əsli **ol-ma-sa-y-dı**, Kərəm dağlara düşməzdi.
- Xeyri **ol-sa-y-dı**, adın qoyardılar xeyrəli.
- Qara qız **gəl-mə-sə-y-di**, külbəni (=küllük) kim odlardı. (=yakmaq, atəşləmək)
- Qara qızın baxtı **ol-sa-y-dı**, anadan ağ doğulardı.
- Qatır atasını **gör-mə-sə-y-di**, özünü xanzada bilərdi.
- Pulda vəfa **ol-sa-y-dı**, əldən - ələ keçməzdi.
- Sarsaqlar (=ahmak, akılsız) **ol-ma-sa-y-dı**, yaltaqlar (=dalkavuk) acından ölərdi.
- Şərik yaxşı **ol-sa-y-dı**, Tanrı özü üçün tutardı.

- Tanrı dəvəyə qanad **ver-sə-y-di**, yıxmadığı dam qalmazdı.
- Təkə sürüyə böyük olmazdı, qoyunlar qoyun **ol-sa-y-di**.

3.2.2.2.(1).(d). Yan Cümlecik Kuran Şart Kipi İle Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnəkler:

- Ağac nazikliyindən **sın-sa** (=kırılmak), adam yoğunluğundan sınar.
- Ayıblı ayıbın **bil-sə**, başına palaz (=kilim) örtər.
- Bağ ver bağbana, yarısın **ye-sə** də.
- Baxmaqla öyrənmək **ol-sa**, itdən qəssab olardı.
- Bir tabaq kütüm (=kül çöreği) **ol-sa**, biri sənə yoxdu.
- Böyük böyüklüyün **bil-mə-sə**, kiçik də kiçikliyin bilməz.
- Came nə qədər böyük **ol-sa**, imam yenə bildiyin oxur.
- Danışmaq qızıl (=altın) **ol-sa**, danışmamaq gümüşdür.
- Davaçın (=davalın) xan **ol-sa**, Allah dadına (=yardım) yetsin.
- Eşşək hələ o eşşəkdi, palanı (=semer) **dəyiş-sə** də.
- Göz **gör-mə-sə** könül sevməz.
- Hər ağıl (=akıl) bir **ol-sa**, keçiyə çoban tapılmaz. (=bulunmaq)
- Xoruz **banla-ma-sa** (=ötmək), sabah açılmaz.
- Keçəl dərman **bil-sə**, öz başına elər.
- Köpək elə köpəkdi, xaltası (=tasması) qızıl (=altın) **ol-sa** da.
- Qız anadan **qorx-ma-sa**, öyüd almaz.
- Qonağı gəlməyən evlər **yıxıl-sa** yaxşıdır.
- Quş qızıl (=altın) qəfəsdə **ol-sa**, yenə dustaqdı. (=tutsak)
- Sirkə nə qədər tünd (=keskin) **ol-sa** öz qabını çatladar.

3.2.2.3. İstek Kipi

Fiile istek, niyet, arzu kavramlarını veren tasarlama kipidir (Korkmaz, 1992: 90). Bugün Türkiye Türkçesinde istek kipi –A eki ile çekimlenmektedir. Bu ek aslında Eski ve Orta Türkçedeki gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik-dilek kipleri için kullanılan –**ga** ekindeki **g-** ön sesinin XIII. yüzyıldan başlayarak eriyip kaybolması ile ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2003: 649). Daha sonra Eski Anadolu Türkçesinde istek kipi –A eki ile çekimlenmiştir. İstek çekiminde birinci tipteki şahıs ekleri kullanılmıştır. Bu çekim: *gel-e-m*, *gel-e-sin*, *gel-e*, *gel-e-vüz*, *gel-e-siz*, *gel-e-ler* şeklindedir.

Bugün Türkiye Türkçesinde tasarlama kipleri için ayrı ayrı ekler kullanılmaktadır. Ancak Eski Anadolu Türkçesinde her kip için ayrı kip kullanılması daha güçtür. Gürer Gülsevin ‘Eski Anadolu Türkçesinde Ekler’ adlı çalışmasında dilek-istek kipleri başlığı altında emir, istek, dilek-şart ve gereklilik kiplerini Eski Anadolu Türkçesinde İstek Kipi adı altında toplamıştır (Gülsevin, 1997: 30).

Emir birinci şahıs ekleri Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde istek birinci şahısları için kullanılmış, böylece emir ve istek şekilleri karışmıştır (Ergin, 2000: 311). Bu durum pek çok dil bilimci arasında tartışma yaratmış ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bazı dil bilimciler emir birinci teklik şahısın emirden çok istek anlamı içerdiğini savunmuşlardır. Bu nedenle emir birinci şahıs eklerinin, istek eki olduğu düşünülmüştür.

Bugün Türkiye Türkçesinde istek kipinin birinci şahıs çekimlerinde kullanılan **(-y)-AyIm** ve **(-y)-AlIm** eklerinin emir anlamından çok niyet, ihtiyaç ve istek gösteren

ek olduğunu belirten dil bilimciler de vardır (Korkmaz, 2003: 651). Zeynep Korkmaz'a göre kipler sadece şekil bakımından değil, aynı zamanda işlev bakımından da ele alınmalıdır.

Azeri sahasında istek eki bütün şahıslarda kullanılmaktadır. Azeri sahasında istek kipinin birinci çokluk şahıs çekiminde **-k** ve **-k** eki kullanılır.

3.2.2.3.(1). Azerbaycan Atasözlerinde İstek Kipi

Çalışmamız kapsamında **4274** Azerbaycan atasözü taranmıştır. Bunlardan **65** tanesi istek kipiyle, **1** tanesi de stek kipinin hikayesi ile çekimlenmiştir. İstek kipiyle çekimlenen Azerbaycan atasözlerinin **9** tanesi birinci teklik şahısla, **3** tanesi ikinci teklik şahısla, **43** tanesi üçüncü teklik şahısla, **10** tanesi birinci çokluk şahısla çekimlenmiştir.

3.2.2.3.(1).(a). İstek Kipinin Birinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Bəy mənim arxam, mən kimdən **qorx-a-m**?!
- Bir də gəlin **oll-a-m**, oturduğumu – durduğumu **bill-ə-m**.
- İstəmə dosta **var-a-m**, əlim boş, üzüm qara.
- Mən **bill-ə-m** hansı inəyin buzovusan.
- Məndə elə tale (=talih) hayandadı (=neredeydi), oynaş qoynuna **gir-ə-m**, qonşum da üstümü örtə.
- Nə çapağım var çapam, nə bəxtim (=baht) var **tap-a-m**.
- Nə işim naqabilə söz **de-y-ə-m**; damağıma ya dəyə, ya dəyməyə.
- Nəylərəm qızıl təştə içinə qan **qus-a-m**.
- O qədər dövlətli deyiləm ki, ucuz şey **al-a-m**.

3.2.2.3.(1).(b). İstek Kipinin İkinci Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Qısıla – qısıla behiştə (=cennet) gedincə, öyünə - öyünə cəhənnəmə **ged-ə-sən**.
- Qonşunu iki inəkli istə ki, özün də bir inəkli **ol-a-san**.
- Ölümü görəcəksən ki, bayılmağa da razı **ol-a-san**.

3.2.2.3.(1).(c). İstek Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azerbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Ağzım nə yeyib ki, üzüm nə **utan-a**?
- Allah qarğa deyil ki, göz **oy-a**.
- Bir arxa ki su gəlib, güman (=şüphe, tahmin) var yenə **gəl-ə**.
- Bir kəndin ki, koxası mürdüş **ol-a**, heç olar ki, orda xeyir iş **ol-a**?!
- Dadanıbsan dolmaya, o da **ol-a**, olamaya.
- Dağ **ol-a**, duman **ol-a**, qırmızı tuman **ol-a**, mən olmayım, sən olasan.
- Elə keçəl (=kel) deyil ki, qartmağı yerə **düş-ə**.
- Əbləh odur dünya üçün qəm **ye-y-ə**.
- İgid (=yiğit) odur atdan düşüb **atlan-a**, igid odur hər əzaba **qatlan-a**.
- İt nədir ki, yunu nə **ol-a**?
- İtin dirisi nədir ki, ölüsü nə **ol-a**?

- Kor (=kör) odu ki, düşdüyü quyuya bir də **düş-ə**.
- Qarga özü nədi ki, qarılısı da nə **ol-a**.
- Qonağa hörmət elərlər, əyərçi kafər (=kafir) **ol-a**.
- Quş özü nədir, şorbası (=çorba) da nə **ol-a?!**
- Molla Nəsrəddin sağ **ol-a**, eşşəklərin qurd **ye-y-ə?!**
- Sən ağa, mən ağa, inəkləri kim **sağ-a**.
- Sərçə nədi, bildirçinə don **biç-ə?!**
- Söz odur ki haqqa **var-a**.
- Tarı bilir kim **qazan-a**, kim **ye-y-ə?!**

3.2.2.3.(1).(d). İstek Kipinin Birinci Çokluk Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Bildir ölüb boz eşşək, bu il gəlin **ağla-y-a-q**.
- Elə gül ki, biz də **gül-ə-k**.
- Əyri oturaq, düz **dəniz-a-q**.
- Gözünün yaşına **bax-a-q**, ya əlinin daşına?!
- Küssülü qardaş, gəl yükü **çat-a-q**, yenə küsümüz küsü.
- Qardaş **ol-a-q**, yarı (=tən, eşit) **böl-ə-k**.
- Qonşu, qonşu! - gəl **savaş-a-q**.
- Sən baş vurdun, mən ayaq, gəl bunu **ortala-y-a-q**.
- Sizin evdə yeyək, bizim evdə **oyna-y-a-q**.
- Sizin qazanınız var, biz vuraq güvəcimizi **sındır-a-q?!** (=kırmak)

3.2.2.3.(1).(e). İstek Kipinin Hikayesi İle Çekimlenen Azərbaycan Atasözü Örneği:

- Başımı yarmağına görə barı daş **ol-a-y-dı**.

3.2.2.4. Gereklilik Kipi

Fiilin göstərdiği oluş ve kılışın gerekli olduğunu bildiren kiptir (Korkmaz, 1992: 71). Gereklilik kipi de tasarlama kiplerinden biridir. Sadece şekil ifade eder. Bugün gereklilik kipi olarak **-malı, -meli** eki kullanılmaktadır. Bu ek Türkçede sonradan ortaya çıkmıştır. **-malı / -meli** eki Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru, Oğuzcaya özgü yeni bir ek olarak çıkmıştır. Yapısı bakımından **-mA** fiilden ad türetme eki ile **-IU (<-lig)** sıfat ekinin kaynaşmasından oluşmuştur (Korkmaz, 2003: 693). Bu ek ilk başta sıfat fiil eki olarak kullanılmıştır. Gereklilik kipi olarak ise Osmanlıca döneminde kullanılmaya başlamıştır. Osmanlıca döneminde ilk başlarda sıfat fiil eki olarak **-malu / -melü** şeklinde yuvarlak vokalli iken, daha sonraları **-malı / -meli** şeklinde kullanılmıştır. Gereklilik eki olarak kullanılmaya başlandıktan sonra sıfat fiil olarak kullanımı gitgide azalmıştır.

-malı / -meli eki gereklilik kipi olarak kullanılmadan önce gereklilik kipi için **gerek** kelimesinden yararlanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde gereklilik kipi için özel bir ek yoktur. Bu görev **-mA, -mA** mastar ekleri **-sA** şart ve **-A** istek kipleri üzerine **gerek** kelimesini getirilmesi ile karşılanmıştır (Korkmaz, 2003: 694).

Gürer Gülsevin'in, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler adlı çalışmasında gereklilik kipi ayrı bir başlık altında incelenmemiştir. Gülsevin, istek ekinde söz ederken **-sA** ekinin gerek kelimesi ile birlikte gereklilik çekimi yaptığını belirtmektedir (Gülsevin,

1997: 110). Gülsevin, şart eki ve **gerek** kelimesi ile yapılan çekimin pek çok incelemede gereklilik bildiren şekillerle karıştırıldığını belirterek bu şeklin gelecek zamanın bir çekim şekli olması gerektiğini belirtir ve **-sAm gerek** teklik birinci şahıs, **-sAvuz gerek** çokluk birinci şahıs, **-sA gerek** teklik üçüncü şahıs, **-sAlAr gerek** çokluk üçüncü şahıs eklerini şahıslara göre örnek verir (Gülsevin, 1997: 103).

Buna karşılık ekin Azeri sahasında sıfat fiil olarak kullanımı oldukça geniştir. Örneğin: övmeli güzel **“övülecek güzel”**, yaşamalı yer **“yaşanacak yer”** (Ergin, 2003: 313). Çalışmamızda da ortaya konulduğu gibi, gereklilik kipi olarak Azeri sahasında kullanımı yok denecek kadar azdır.

Bugün Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi şahıs eklerini alarak şöyle çekimlenir:

<i>git-meli-y-im</i>	<i>oku-malı-y-ım</i>
<i>git-meli-sin</i>	<i>oku-malı-sın</i>
<i>git-meli</i>	<i>oku-malı</i>
<i>git-meli-y-iz</i>	<i>oku-malı-y-ız</i>
<i>git-meli-siniz</i>	<i>oku-malı-sınız</i>
<i>git-meli-ler</i>	<i>oku-malı-lar</i>

Kipin olumsuz çekimi ise **-mA** eki ile yapılmaktadır.

Gereklilik kipi Azeri sahasında üç şekilde çekimlenir.

1- -mAlI eki ile çekimi (Ercilasun, 2007: 209). Çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

<i>al-malı-y-am</i>	<i>gör-məli-y-əm</i>
<i>al-malı-san</i>	<i>gör-məli-sən</i>
<i>al-malı-dır</i>	<i>gör-məli</i>
<i>al-malı-y-ığ</i>	<i>gör-məli-y-ik</i>
<i>al-malı-sınız</i>	<i>gör-məli-siniz</i>
<i>al-malı-dırlar</i>	<i>gör-məli-dirlər</i>

Gereklilik kipinin **-mAlI** ile çekimlemesinde **-mA** olumsuzluk eki ve **deyil** kelimesi kullanılır.

2- -AsI eki ile. Bu çekime Azerbaycan Türkçesinde fiilin **lazım şekli** denir (Buran, 2001: 54).

<i>al-ası-y-am</i>	<i>gəl-əsi-y-əm</i>
<i>al-ası-san</i>	<i>gəl-əsi-sən</i>
<i>al-ası-dır</i>	<i>gəl-əsi</i>
<i>al-ası-y-ığ</i>	<i>gəl-əsi-y-ik</i>
<i>al-ası-sınız</i>	<i>gəl-əsi-siniz</i>
<i>al-ası-dırlar</i>	<i>gəl-əsi-dirlər</i>

Gereklilik kipinin **-AsI** eki ile çekimlenen şeklinde olumsuzluk eki **deyil** kelimesi ile karşılanır. Diğer çekimlerden farklıdır. Yani, **-mA** olumsuzluk eki kullanılmaz.

Çalışmamızda gereklilik kipinin bu ekle çekimine rastlanmamıştır.

3- gərək kelimesi ve fiil köküne **-A** istek eki ve istek ekinin üzerine de şahıs ekinin getirilmesi ile çekimlenmesi (Ercilasun, 2007: 210).

<i>gərək gid-ə-m</i>	<i>gərək yaz-a-m</i>
<i>gərək gid-ə-sən</i>	<i>gərək yaz-a-san</i>
<i>gərək gid-ə</i>	<i>gərək yaz-a</i>
<i>gərək gid-ə-k</i>	<i>gərək yaz-a-k</i>
<i>gərək gid-ə-siniz</i>	<i>gərək yaz-a-sınız</i>
<i>gərək gid-ə-lər</i>	<i>gərək yaz-a-lar</i>

3.2.2.4.(1). Azərbaycan Atasözlerinde Gereklilik Kipi

Çalışmamız kapsamında incelenen Azərbaycan atasözlerinden sadece 3 tanesi gereklilik kipi ile çekimlenmiştir. Bu çekim de üçüncü teklik şahısla yapılmıştır.

3.2.2.4.(1).(a). Gereklilik Kipinin Üçüncü Teklik Şahısla Çekimlenen Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Adam aşını-işini **bil-məli-dir**.
- Nə yaş olub **sıxıl-malı**, nə quru olub **qırıl-malı**.
- Ya bu dəvəni **güd-məli**, ya bu diyardan **get-məli**.

3.2.3. Ek Fiilin Geniş Zaman Çekimine Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Allah əli hamı əldən **uca-dır**.
- Arşın olmayan yerde çərək (=çeyrek, karış) də **ölçü-dür**.
- Ayın on beşi qaranlıq olsa da, on beşi **aydınlıq-dır**.
- Barmağın hansın kəssən, ağrısı **bir-dir**.
- Bülbülün çəkdiyi dil **bəlası-dır**.
- Can sağlığı **dölət-dir**, demə, babam yoxulam.
- Düşmən çox olanda qaçmaq da **mərdlik-dir**.
- Düz sözə boynum qıldan **nazik-dir**.
- El ilə gələn qara gün toy-**bayram-dır**.
- Enişdən yenə də yoxuş **yaxşı-dır**.
- İt də öz qapısını da **ağa-dır**.
- Keçəlin (=kel) bərkü (=şapka, külah) düşənə **qədər-dir**.
- Kişinin hörməti öz **əlində-dir**.
- Qolun sınığı boyuna **yük-dür**.
- Ortaqlı toyqdan yalnız yumurta **yaxşı-dır**.
- Söz sözün **söykəyi-dir**. (=dayanak, destek)
- Su **kiçiyin-dir**, yol böyüyün.
- Tutulmamış oğru – xandan - bəydən **doğru**.

- Yürüş var ki, **duruşdan -dir**.
- Zəhmətlə yeyilən acı soğan, minnətlə yeyilən baldan **şirin-dir**.

3.2.4. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman Çekimine Azərbaycan Atasözlerinden Örnekler:

- Adam var – adamların naxşıdı, adam var - eşşək ondan **yaxşı-dı**.
- Ağlamaqla gülmək bacı-**qardaş-dı**.
- Almaq aldanmaqdı, vermək **hünər-di**.
- Allah kərimdi, quyusu **dərin-di**.
- Dilin zəkati xeyir **söyləmək-di**.
- Eşşək hələ o **eşşək-di**, palanı dəyişse də.
- Ən böyük zalım məzlumun **özü-dü**.
- Əsilsizi dalına alsan da **bir-di**, yerə qoysan da.
- Hər kəs öz evinin **nökəri-di**. (=uşak)
- Xoruza quyruğu da **yük-dü**.
- İlxiçinin qazancı havayı **minmək-di**.
- Karvanın pusquda qalınca vurulmağı **yaxşı-dı**.
- Qarğa qarğaya deyər üzün **qara-dı**.
- Quş qızıl qəfəsdə olsa, yenə **dustaq-dı**. (=tutsak)
- Oddan, sudan yenə qar **amanı-dı**.
- Pinəçinin (=çanak-çömlek tamircisi) mayası iynəynən **biz-di**.
- Sağ gözü tut, sol gözdən ona işıx **yox-du**.
- Uzun yaşın axırı yenə **ölüm-dü**.
- Zalımın qılıncından kasıbın (=fakir) ahı **pis-di**.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Azerbaycan atasözlerinde kullanılan zamanlar incelenmiştir. Çalışma kapsamında şu iki kaynak eserden yararlanılmıştır:

- 1- *Cəlal Bəydili (Məmədov), Atalar Sözü*, bu kitap 264 sayfa olup, yaklaşık 4050 atasözü içermektedir.
- 2- *Nərgiz Rüşətli, Atalar Sözü*, bu kitap 320 sayfa olup, yaklaşık 4100 atasözü içermektedir.

Bu kaynaklardaki atasözleri kişileri, zamanları ve eserin yazarlarına göre tek tek fişlenmiştir. Fişleme işlemi tez çalışmasının en uzun dönemi olmuştur. Fişleme işlemi sonrasında atasözleri çekimlendiği zaman ve şahıslara göre sınıflanmış ve çalışmanın sayısal verileri elde edilmiştir. Çoğu atasözünün her iki kaynakta da aynen yer aldığı görülmüştür. Ancak bazı atasözlerinde incelediğimiz iki kaynak eser arasında farklılıklar mevcuttur. Farklılıkların esaslıca bir kısmı harf değişiklikleri ile oluşan farklılıklardır.

Çalışmamız kapsamında incelenen atasözlerinin tamamını örnek olarak göstermek mümkün olmadığından, bütün zamanların kişi çekimlerinin her birinden 20'şer adet örnek atasözü alınmıştır. 20'nin altında örneği olan kişi çekimlerinde ise mevcut örneklerin tamamı sunulmuştur. Örnek atasözlerindeki fiiller kişi ve zaman eklerine göre ayrılmış ve koyu renk yazıyla belirtilmiştir.

Çalışma sonucunda Tablo-1' de yer alan kipler ve çekimlenme sayılarını içeren veriler elde edilmiştir.

Çekimlenmiş Kipler			Çekimlenme Sayısı
Bildirme Kipleri	Geniş Zaman		2110
	Duyulan Geçmiş Zaman	-(y)Ib / -(y)Ub	70
		-mIş / -mUş	30
	Görülen Geçmiş Zaman		279
	Şimdiki Zaman		221
	Gelecek Zaman		18
Tasarlama Kipleri	Emir Kipi		431
	Şart Kipi	Temel cümlede	7
		Yan cümlede	414
	İstek Kipi		65
	Gereklilik Kipi		3
Ek Fiil	Ek Fiilin Geniş Zaman Çekimi		450
	Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi		133
	Ek Fiilin Şart Çekimi		-
	Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi		-
Birleşik Çekimler	Geniş Zamanın Hikayesi		17
	Geniş Zamanın Rivayeti		1
	İstek Kipinin Hikayesi		1
	Şart Kipinin Hikayesi		16
	Duyulan Geçmiş Zaman Hikayesi (-Ib/-Ub)		5
	Duyulan Geçmiş Zaman Hikayesi (-mIş/-mUş)		3

Tablo-1: Kip sayıları

Çalışmamız kapsamında incelenen atasözlerinden elde edilen verilerin kişilerine göre çekimleri Tablo-2' de gösterilmiştir.

Kip Ekleri	Kişiler					
	1. Teklik Şahıs	2. Teklik Şahıs	3. Teklik Şahıs	1. Çokluk Şahıs	2. Çokluk Şahıs	3. Çokluk Şahıs
Geniş Zaman	13	18	1942	121	-	16
-(y)Ib / -(y)Ub ile Duyulan Geçmiş Zaman	-	3	59	-	-	8
-mİş / -mUş ile Duyulan Geçmiş Zaman	12	3	12	1	-	2
Görülen Geçmiş Zaman	26	32	189	14	-	18
Şimdiki Zaman	19	13	183	-	-	6
Gelecek Zaman	1	2	14	-	-	1
Emir Kipi	16	321	90	-	-	4
Şart Kipi	1		6	-	-	-
İstek Kipi	9	3	43	10	-	-
Gereklilik Kipi	-	-	3	-	-	-

Tablo-2: Kişilere göre çekimler

Çalışmamız sonucunda;

1- İncelediğimiz Azerbaycan atasözlerinin Türkiye Türkçesi ile yapısal ve anlamsal yönden benzediği bir kere daha görülmüştür. Türk lehçeleri içerisinde Türkiye Türkçesine en yakın lehçe Azeri lehçesidir. İncelediğimiz atasözlerinde de bunu aynen görmekteyiz. Hatta öyle ki bazı atasözleri birebir aynıdır.

2- Geniş Zaman: Atasözleri hakkında genel bir yargı olan, atasözlerinin geniş zamanla çekimlendiği fikri bu çalışmayla da bir kere daha teyit edilmiştir. Çalışmamızda incelenen 4279 atasözünün 2115 tanesi geniş zaman, 450 tanesi ise ek fiilin geniş zamanı ile çekimlenmiştir. Geniş zamanla çekimlenen 2115 atasözünün; 13 tanesi birinci teklik şahısla, 18 tanesi ikinci teklik şahısla, 1942 tanesi üçüncü teklik şahısla, 121 tanesi birinci çokluk şahısla, 16 tanesi üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir. Geniş zamanın ikinci çokluk şahısla çekimine rastlanmamıştır. Atasözlerinin geniş zamanla daha çok çekimlenmesinin sebebi atasözleri uzun bir tarih sürecinde olduğu ve yüzyıllar boyu nesilden nesile aktararak gelmesindendir. Geniş zaman eki bir sürerlilik anlamı içerdiğinden dolayı gelenek ve görenekler, kazanılan alışkanlıklar bu kiple çekimlenir.

3- Görülen Geçmiş Zaman: Sayısal olarak bakıldığında, bildirme kipleri içinde geniş zamandan sonra en çok karşılaşılan kip görülen geçmiş zamandır. Çalışmada 279 tane görülen geçmiş zaman çekimi tespit edilmiştir. Görülen geçmiş zaman kipinin çekiminde de sayısal ağırlık üçüncü teklik şahıstır. Bu çekimlerden 26 tanesi birinci teklik şahısla, 32 tanesi ikinci teklik şahısla, 189 tanesi üçüncü teklik şahısla, 14 tanesi birinci çokluk şahısla, 18 tanesi de üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir. Yine bu çekimde de ikinci çokluk şahısla çekime rastlanmamıştır.

4- Şimdiki Zaman: Türkiye Türkçesinde atasözlerinde neredeyse hiç rastlanılmayan şimdiki zaman çekimine Azerbaycan atasözlerinde rastladık. İncelenen 4279 atasözünden 221 tanesi şimdiki zaman ekiyle çekimlenmiştir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu çekim –Ur / -Ir eki ile yapılmaktadır. Kipin olumsuz çekiminin –mIr eki ile yapıldığı şimdiki zamanda 19 tane birinci teklik şahısla, 13 tane ikinci teklik şahısla, 189 tane üçüncü teklik şahısla, 6 tane de üçüncü çokluk şahısla çekimlenen atasözü vardır. Birinci ve ikinci çokluk şahısla çekimlenen atasözü örneğine rastlanılmamıştır.

5- Duyulan Geçmiş Zaman: Azerbaycan Türkçesinde duyulan geçmiş zaman iki şekilde çekimlenmektedir: -(y)Ib / - (y)Ub ile ve -mIş / -mUş ile. Çalışmamızda incelenen atasözlerinden 70 tanesi -(y)Ib / - (y)Ub eki ile, 30 tanesi -mIş / -mUş eki ile çekimlenmiştir.

6- Çalışmamızda elde edilen verilere göre Azerbaycan atasözlerinde geçmiş zamanla çekimlenen toplam 379 tane atasözü vardır. Atasözleri daha genel yargılar taşıdıkları için geçmiş zamanla çekimlenmelerinin az olması doğaldır. Rivayet etmede ve hikayeletirmede kullanılan bu ekler atasözlerinin bazılarında da öykü ve fıkra şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

7- Gelecek Zaman: toplam 18 tane atasözü tespit edilmiştir. Çoğunluğu üçüncü teklik şahısla çekimlenmiştir.

8- Çalışmamızda incelenen atasözleri içerisinde sayısal olarak en fazla çekimlenen kiplerden biri de emir kipidir. Toplam 431 atasözünün çekimlendiği emir kipinde, atasözlerinin 16 tanesi birinci teklik şahısla, 321 tanesi ikinci teklik şahısla, 90 tanesi üçüncü teklik şahısla ve 4 tanesi de üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiştir. Birinci ve ikinci çokluk şahısla çekime rastlanmamıştır. Atasözleri topluma yol gösterici ve öğüt verici oldukları için topluma verilmek istenen mesaj emir kipiyle iletilmiştir.

9- Şart Kipi: İncelenen atasözlerinin 421 tanesi şart kipi ile çekimlenmiştir. Bunlardan sadece 7 tanesi temel cümlede yer almaktadır. Geri kalan 414 örnekte ise, şart kipi yan cümlecik kurmuştur. Ayrıca bu atasözlerinde şart kipi istek, niyet anlamı da taşımaktadır.

10- İstek Kipi: 65 tane örneğe rastlanılmıştır. Yaklaşık 4000 atasözü içinde istek kipine bu kadar az rastlanılmış olmasının nedeni olarak istek ifade eden duyguların emir kipiyle karşılanıyor olduğu düşünülebilir. Çünkü Türkçenin bazı dönemlerinde emir kipi, istek anlamında kullanılmıştır. İstek kipinin şahıslara göre dağılımı ise, 9 tane birinci teklik şahıs, 3 tane ikinci teklik şahıs, 43 tane üçüncü teklik şahıs, 10 tane birinci çokluk şahıs şeklindedir. İstek kipinin ikinci ve üçüncü çokluk şahıslara ait çekim örneğine rastlanılmamıştır.

11- Gereklilik Kipi: Sadece 3 tane gereklilik kipine rastlanmıştır.

12- Ek Fiil: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Azerbaycan Türkçesinde de ek fiil, **i-** ek fiili ile çekimlenmektedir. Azerbaycan atasözlerinde 450 tane ek fiilin geniş zaman çekimi, 133 tane ek fiilin görülen geçmiş zaman çekimi örneği tespit edilmiştir. Ek fiilin şartı ve duyulan geçmiş zamanla çekimine rastlanılmamıştır.

13- Birleşik Çekimler: İncelenen atasözlerinde 17 tane geniş zamanın hikayesi, 1 tane geniş zamanın rivayeti, 1 tane istek kipinin hikayesi ve 19 tane şart kipinin hikayesi mevcuttur.

Çalışmamızda Azerbaycan atasözleri şekil ve zaman ekleri yönünden incelenmiştir. Ele alınan atasözlerinde hemen hemen her çekime rastlanılmıştır. Azerbaycan atasözleri de genel kabule uygun olarak, geniş zaman kalıbında kendine daha çok yer bulmaktadır. Bütün bunların ötesinde, kiplerdeki zaman kayması Azerbaycan atasözlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan atasözlerinin şekil ve zaman ekleri bakımından kapsamlı bir incelemeye tabi tutulduğu bu çalışmada, atasözlerinin anlamsal yönüne değinilmemiştir. Atasözlerinin anlamsal yönünün ise bir başka çalışma ile tamamlanabileceğini vurgulamak isteriz.

KAYNAKLAR

- AHUNDOV, E., 1994. Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Çev: S. Tezzen, TDK, 555s.
- AKDOĞAN, Y., 1999. Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük, Beşir Yayınevi, İstanbul, 838s.
- AKPINAR, Y., 1994. Azeri Edebiyatı Araştırmaları, Dergah Yayınları, İstanbul, 512s.
- ALTAYLI, Y., ALTAYLI, A., 2009. Azerbaycan-Türkiye Türkçesi Ortak Kelimeler Sözlüğü, Tiydem Yayıncılık, Ankara, 399s.
- BENZER, A., 2010. “-sa Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayırımı” Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 28 (Güz), ss. 131-140. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/dergi28.htm> (12.06.2011).
- BƏYDİLİ C., ABBASLI İ., 2004. Atalar Sözü, Öndər Nəşriyyat, Bakı, 264s.
- BOZKURT, F., 1995. Türkiye Türkçesi, Cem Yayınevi, İstanbul, 481s.
- BURAN, A., ALKAYA, E., 2001. Çağdaş Türk Lehçeleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 347s.
- CELAL, M., HÜSEYNOV, F., 2008. Örneklerle XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı, Çev: K. Yavuz, E. Ülgen, Akçağ Yayınları, Ankara, 624s.
- DEMİR, N., YILMAZ, E., 2009. Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 269s.
- DEMİRCİ, K., 2008. “Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme” bilig, 45 (Bahar), ss. 131-146.
- EKER, S., 2009. Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara, 584s.
- ERCİLASUN, A., B., 2007. Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara, 751s.
- ERCİLASUN, A., B., 2007. Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1340s.
- ERCİLASUN, A., B., 2009. Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 486s.
- ERGİN, M., 2000. Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 406s.
- ERGUN, A., 2010. “Azerbaycan’da Bir Ulusal Kimlik Meselesi Olarak Alfabe Değişiklikleri” bilig, 54 (Yaz), ss. 139-160.
- ƏHMƏDOV, T., QURBANOV, A., RÜSTƏMLİ, N., 2007. Atalar Sözü, Nurlar Nəşriyyat, Bakı, 319s.
- GÜLSEVİN, G., 1997. Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Türk Dil Kurumu, Ankara, 156s.
- HACIYEVA, M., TARAKÇI, C., KÖKTÜRK, Ş., 1995. Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun, 250s.
- HACIYEVA, M., 1994. XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun, 239s.
- KARAYEV, Y., 1999. Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleri ile Azerbaycan Edebiyatı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 405s.
- KOCAMAN, A., 1983. “Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, TDK Yayınları 515, ss. 81-85.
- KORAŞ, H., 2005. “Türkiye Türkçesinde Gereklilik” TUBAR, 17, ss. 135-142.
- KORKMAZ, Z., 2003. Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu, Ankara, 1224s.
- KORKMAZ, Z., 1992. Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara, 212s.
- MUSAOĞLU, M., GÜMÜŞ, M., 1995. Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri, Engin Yayınevi, Ankara, 349s.
- RZAYEV, A., 2005. Azerbaycan Türkçesinin Söz Varlığı, Çev: A. Acaloğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 344s.
- SARIKAYA, M., 2001, “Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman

- Çekimleri İle Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri” TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları) Dergisi, 10 (Güz), ss. 272-293, <http://www.tubar.com.tr> (20.05.2011)
- SEBZECİOĞLU, T., 2004. “Türkçede Kip Kategorisi ve –yor Biçim Biriminin Kipsel Değeri” Dil Dergisi, 124, ss.18-33.
- SEFEROV, R., 2005, “Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler” Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17 (Bahar), ss. 395-409, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s17/seferov.pdf> (01.09.2011).
- TİMURTAŞ, F., K., 2005. Eski Türkiye Türkçesi –XV. Yüzyıl, Akçağ Yayınları, Ankara, 378s.
- TÜRKYILMAZ, F., 1999. Tasarlama Kiplerinin İşlevleri, TDK, Ankara, 131s.
- UYĞUR, S., 2007. “-(y)IsAr Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine” Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic, 2/4, ss.1193-1196.
- ÜSTÜNOVA, K., 2004. “Dilek Kiplerinde Zaman Kavramı” Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 635, ss. 678-686, <http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/kerimeustunovadilekkiplerizamankavrami.pdf> (05.05.2011).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Seyhan ERBAY
Doğum Yeri ve Tarihi : Denizli, 17.07.1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dumlupınar Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans Öğrenimi : K.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim:

E-posta Adresi : seyhanerbay@gmail.com
Telefon :

Tarih : 06.12.2011